

## Š T Ú D I E

### OBYČAJ, ZÁKON A KODIFIKÁCIA PRÁVA: VÝVOJ VZŤAHU PRÁVNEJ NORMY A SÚDNEJ PRAXE V UHORSKU OD STREDOVEKU DO POLOVICE 19. STOROČIA<sup>1</sup>

Miroslav LYSÝ – Adriana POLLÁK – Blanka SZEGHYOVÁ

LYSÝ, Miroslav – POLLÁK, Adriana – SZEGHYOVÁ, Blanka. Custom, Law, and the Codification of Legal Norms: The Development of the Relationship Between Legal Norms and Judicial Practice in the Kingdom of Hungary from the Middle Ages to the Mid-19th Century. *Historický časopis*, 2025, 73, 4, pp. 631-665, Bratislava.

The study examines the long-term development of the relationship between legal norms and judicial practice in the Kingdom of Hungary from the Middle Ages to 1848/49. Unlike today's expectations of legality, transparent decision-making, and a professional judiciary, Hungary was for centuries marked by opaque, casuistic judicial practice, strong personal and institutional ties between judges and public administration, and the absence of systematic legal education. Criminal law operated within territorial particularism based on customary law, fragmented statutes, and legal collections such as the *Tripartitum* and the domesticated *Praxis Criminalis*, alongside numerous ecclesiastical and secular norms.

The authors trace the transformation from an older concept of crime as sin, subjective qualification of offenses, composition-based principles, and accusatorial procedure toward public prosecution, inquisitorial procedure, written (partly secret) proceedings, and appellate review. These developments gradually contributed to the emergence of a reformed criminal process. Although Hungary did not achieve comprehensive criminal codification before the mid-19th century, partial reforms and the slow professionalization of the judiciary supported the emergence of the modern legal principle – *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* – laying foundations for modern criminal law.

Keywords: Legal development. Legal norm. Judicial practice. Law and custom. Legal and judicial particularism. *Tripartitum*. Municipal law.

---

1 Táto štúdia bola vypracovaná v rámci spoločného grantu VEGA 2/0017/23 *Právna norma versus súdna prax. Historickoprávne, diskurzívne a sociálne aspekty súdnictva, zločinu a trestu v období stredoveku a raného novoveku*, riešeného všetkými tromi autormi, a v prípade Blanky Szeghyovej aj v rámci grantu APVV *Problémy dejín historiografie a myslenia o dejinách na Slovensku*.

Criminal law. Criminal codifications. Accusatorial and inquisitorial procedure. Judicial reforms. Kingdom of Hungary.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2025.73.4.1>

## Úvod

Rozhodovacia činnosť súdov v modernej dobe, a teda aj v prítomnosti čelí legitímnemu očakávaniu, že bude prebiehať v duchu zákonnosti, že rozhodnutia sa budú opierať o právne normy poznateľné prostredníctvom prameňov práva (dnes vo vnútroštátnom práve ide zásadne o všeobecné právne predpisy) a že rozhodnutia budú preskúmateľné vyššou inštanciou. Súčasné očakávanie je dané na prvom mieste vývinom moderného súdnictva, profesionalizovaného a najmä oddeleného od verejnej správy pri reformách 19. storočia.<sup>2</sup> Avšak z hľadiska dlhodobej historickej perspektívy sa súčasný stav javí byť zatiaľ skôr krátkodobou anomáliou, keďže staršie dejiny nielenže neformovali spomínané zásady, ale v rámci organizácie a výkonu súdnej moci sa skôr realizoval ich pravý opak: preskúmateľnosť rozhodnutí buď neexistovala, alebo nebola samozrejmosťou, sudcovia boli personálne a inštitucionálne previazaní s verejnou správou (štátnou správou, resp. samosprávou) a málokto z nich dosiahol akýkoľvek stupeň právnického vzdelania.

Neistou súčasťou rozhodovacieho súdneho procesu zostávala tiež otázka aplikácie konkrétnej právnej normy ako všeobecného pravidla správania, ktoré normuje právne a spoločenské vzťahy, aby sa zabezpečil poriadok a bezpečnosť, čo vždy platilo obzvlášť v sledovaných trestnoprávných vzťahoch a trestnom súdnictve, na ktoré sa štúdia zameriava.<sup>3</sup> Cieľom autorského konceptu je predstaviť zložitý vzťah medzi právom a jeho prameňmi, ako aj rôznorodou súdnou praxou v Uhorsku od stredoveku až do polovice 19. storočia (t. j. do revolúcie v r. 1848/49). Vzhľadom na košatosť problematiky nemôže ísť o podrobnú analýzu, ale skôr o identifikáciu hlavných črt vývoja. Ten postupne viedol od právneho partikularizmu (myslenom ako rozdrobenie na viacero menších právnych

---

2 Z podstatných zmien je potrebné spomenúť dva právne predpisy z 19. storočia. Prvým je zák. čl. XI/1848 o veciach, ktoré sa dovtedy vybavovali prostredníctvom zemepanských úradov (v maď. origináli 1848. évi XI. törvénycikk azon ügyekről, melyek eddig a földesúri hatóságok által intéztettek) a z obdobia dualizmu je to potom zák. čl. IV/1869 o výkone súdnej moci (v maď. origináli 1869. évi IV. törvénycikk a bírói hatalom gyakorlásáról). V tomto zákonomnom článku sa zároveň výslovne formuluje povinnosť pre sudcov konať a rozhodovať v súlade so zákonmi, nariadeniami vydanými na základe zákona a zvyklosťami, ktoré majú silu zákona (§ 19).

3 Všeobecne k organizácii súdnictva v Uhorsku porovnaj HAJNIK. *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád és a vegyesházbeli királyok alatt*. Budapest 1899; STIPTA. *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*. Košice 2004.

subsystémov vedľa seba koexistujúcich) a nejednotnej a obvykle kazuisticky poňatej súdnej praxe k formovaniu moderného chápania trestnoprávnej zákonnej normy v podobe trestných zákonníkov (kódexov), ktoré charakterizuje univerzálne a záväzné poňatie trestnoprávných noriem v duchu prijatej modernej zásady legality – *nullum crimen sine lege* a *nulla poena sine lege*, nielen pre sudcov, viazaných len zákonom, ale aj celej spoločnosti.

### **Vzťah stredovekých prameňov práva k súdnej praxi**

Kodifikácie práva sú v ľudskej histórii prastarým javom. Od noriem práva vytesaných do stél v staroorientálnych despociách, antických gréckych (napr. Gortynský zákonník) či rímskych (Zákony dvanástich tabúl) pamiatok, z našich dejín potom cez právne pamiatky mojmírovskej Moravy,<sup>4</sup> arpádovské zákonníky z 11. a 12. storočia, až po neskoršie mestské kodifikácie (či inkorporácie). Všetky tieto právne pamiatky vyvolávali v historiografii úplne logickú otázku: do akej miery predstavovali tieto súbory noriem právo aplikovateľné a aplikované v súdnej praxi? Už len kazuistický charakter starších zákonníkov čerpajúcich z noriem archaického práva<sup>5</sup> a primalá miera abstrakcie totiž naznačujú problém, ktorým je neschopnosť tvorcov zákonov predvídať každú okolnosť a životnú situáciu. Táto empirická metóda tvorby právnych noriem je síce vhodná pre spoločenstvá bez elementárnej úrovne učeného práva, pre nás však otvára zaujímavú otázku, ako sa systematicky riešili otázky, ktoré sa zo zákonnej kazuistiky vyčleňovali svojou matériou. Aj preto sa predpokladá úmera medzi významom súdnej praxe v dobách prevahy obyčajového práva a tento záver platí obzvlášť pre dobu nepísanej obyčaje, ktorá sa často realizovala, poznávala a aj tvorila práve prostredníctvom činnosti súdov.<sup>6</sup> Na našom území ide o obdobie od systematického vydávania zbierok mestského práva (14. storočie) a *Opusu Tripartitum* v práve krajinskom (1514).

Hoci sa význam a dôležitosť súdnej praxe vo všeobecnosti predpokladá pre obdobia nepísaného obyčajového práva, torzovitosť prameňov do začiatku 13. storočia nám umožňuje len s určitou mierou pravdepodobnosti formulovať naše závery. Pritom sa nemožno nepristaviť pri vzťahu zákonného a obyčajového práva, dvoch najvýznamnejších prameňov staršieho stredovekého práva.

4 Jedným z najzaujímavejších sporov bol ten o platnosti Súdneho zákonníka pre ľud. Karol Kizlink vo svojej štúdií z roku 1969 polemizuje s dovtedy rozšírenou predstavou o uplatňovaní týchto noriem na „Veľkej“ Morave. KIZLINK. Právo Veľkej Moravy. In *Právnické štúdie*, 1969, roč. 17, č. 3, s. 477-481.

5 Archaické právo ako súbor noriem starých spoločenstiev, pre ktoré je charakteristická nevedeckosť, kazuistika a nízka miera abstraktnosti podrobnejšie charakterizoval HATTENHAUER. *Evropské dejiny práva*. Praha 1999, s. 2-6.

6 LUBY. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava 2002, s. 86.

## Napätie medzi obyčajou a zákonom

Na úvod je príznačné spomenúť ďalšie dnešné ahistorické poňatie práva u laikov, tkvejúce v striktnom oddelení obyčají a zákonov, spájajúce sa až s modernou, a historickým faktom blízkym pravde je, že právna terminológia pred 18., ba ešte aj do polovice 19. storočia tomu príliš nenasvedčovala. Oba formálne pramene staršieho práva boli vo vzájomnej a neustálej konkurencii či napätí a ak sa aj niekedy konštatovala úplná prevaha obyčajového práva nad zákonným v tom zmysle, že zákon platil preto, lebo to obyčaj pripúšťala,<sup>7</sup> predsa len sme sa so zákonným právom stretávali a musel existovať dôvod jeho vydávania a zároveň musel určitým spôsobom spätne pôsobiť aj na neustále sa vyvíjajúcu obyčaj.

Všimnime si najprv, ako konkurenciu právnej obyčaje a zákonného práva charakterizoval vo svojich *Etymológiách* Izidor zo Sevilly (asi 560 – 636):

„Ako sa medzi sebou odlišujú právo, zákony a zvyky. Právo (*Ius*) je všeobecné pomenovanie a zákon (*lex*) je druh práva. Právo sa (tak) preto nazýva, lebo je (odvodené od) spravodlivosti (*iustum*). Všetko právo pozostáva zo zákonov a zvykov. Zákon je ustanovenie písomné. Zvyk je obyčaj (*consuetudo*) uznávaný pre svoju starobylosť, teda nepísaný zákon. Lebo zákon sa odvodzuje od čítania (a *legendo*), pretože je písaný. Zvyk je však dlhotrvajúcou obyčajou toľko sa týkajúci mravov.“<sup>8</sup>

Na prvý pohľad si môžeme všimnúť, že aj obyčaj (*consuetudo*) mohla byť vlastne zákonom (*lex*), len nepísaným. Postreh o tom, že termín *lex* je odvodený od slovesa *legere* nemusí byť len Izidorovou unáhlenou úvahou, v rámci ktorej sa podobne ako v iných častiach svojich *Etymológií* usiloval viac alebo menej úspešne definovať termíny pomocou ich pôvodu. Zákony sa historicky zverejňovali v písomnej forme na verejných priestranstvách a častokrát sa doslova vytesávali do kameňov. Neskôr, v stredovekej spoločnosti, sa zákony síce vyhlasovali veľmi často ústne, predsa len však musela existovať ich písomná podoba.

V bezpočetných prípadoch si uhorské pramene úradného charakteru pomáhajú „starobylymi zvyklosťami“. V hrnskobeňadickej listine z roku 1075 podľa „obyčaje“ mali obyvatelia Alpáru právo loviť v rybníkoch v chotári ich dediny.<sup>9</sup>

7 LUBY, *Dejiny*, s. 53.

8 ISIDORI HISPALENSIS episcopi etymologiarvm sive originvm libri XX. Tomvs I Libros I–X continens. Oxonii 1911, Liber V, Capitvla III. „*QVID DIFFERUNT INTER SE IVS, LEGES ET MORES. Ius generale nomen est, lex autem iuris est species. Ius autem dictum, quia iustum [est]. Omne autem ius legibus et moribus constat. [2] Lex est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. Nam lex a legendo vocata, quia scripta est. [3] Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantundem.*“

9 *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* (ďalej CDES) I. MARSINA, ed. Bratislavae 1971, č. 58, s. 57.

Veľmi zaujímavý je potom význam termínu *consuetudo* v Zlatej bule Ondreja II. z roku 1222, v ktorej sa spomína povinnosť platiť kunie kožky každoročne podľa zvyku ustanoveného kráľom Kolomanom (1096 – 1116).<sup>10</sup> Hoci sa v dobových prameňoch u kráľa Kolomana nič podobné nezachovalo, hodnovernosť tejto správy to nijako neznižuje. S ohľadom na sémantickú analýzu termínu *consuetudo* je ale podstatné, že aj daňová povinnosť ustanovená panovníkom je chápaná ako „zvyk“, stala sa teda obyčajou pre svoju zaužívanosť. Z tohto hľadiska je preto ľahostajné, či ju kráľ Koloman skutočne ustanovil, alebo si to len za kráľa Ondreja II. mysleli. Rovnako si nemusíme príliš brať k srdcu skutočnosť, že sa tento „zvyk“ nevytvoril nejakým „prirodzeným“, teda spontánnym spôsobom. Ani tento možný predsudok o obyčaji zrejme neplatil, pretože ak niečo legitimizovalo zvyk, nebola to jeho spontánnosť, ale skôr tradícia. V spoločenských, v ktorých si silu tradície cenili nad všetko ostatné, boli potom spoločenské normy pochádzajúce z ďalekej minulosti hodnotné a správne. Ak aj pôvodne mohli pochádzať zo zákonodarnej činnosti panovníkov, nijako to neznižovalo ich význam. Obyčaj tak konzumovala zákony.

Nakoľko si nie sme pre torzovitosť prameňov istí tým, ako vyzerala konkurencia zákonného a obyčajového práva, je zrejme, že obyčaj bola viac než len normatívnym vyjadrením spoločenských noriem, keďže v dobách jej prevahy spravodlivosť stojí v tieni hodnôt stojacich nad právom.<sup>11</sup> Ak sú odvolávky na aplikáciu obyčajového práva do 13. storočia vcelku bežné, náročnejšie je odpovedať na otázku, aké miesto mali zákonné normy v súdnej praxi rano- a vrcholnostredovekých súdov na našom území. Otázniky vyvolával už najstarší zákonník pochádzajúci z dôb pôsobenia Konštantína a Metoda na mojmírovej Morave. Súdný zákonník pre ľud síce vyzerá ako predloha pre svetské súdy, v skutočnosti však zrejme plnil skôr úlohu pomôcky pre vyučovací proces.<sup>12</sup> Zákonník nám však po prvý raz prináša pojem *zakonъ*,<sup>13</sup> ktorý je možné konfrontovať aj s neprávnickými prameňmi. Napriek všetkému už naznačenému je však v 9. storočí možné identifikovať azda najviac skutočnosť, že prostredníctvom existujúcej terminológie odlišujúcej tvorbu práva „zdola“ (teda obyčaj) a „zhora“ (teda zákon), s výnimkou nanajvýš penitenciálov, si nemôžeme byť istí používaním zákonov v praxi.

10 Tamže, č. 270, s. 201. „*Marturine iuxta consuetudinem a Colomanno rege constitutam solvantur.*“

11 CHIFFOLEAU. Právo a práva. In LE GOFF a SCHMITT, ed. *Encyklopedie středověku*. Praha 2002, s. 531.

12 KIZLINK, Právo Veľkej Moravy, s. 476.

13 Podrobnejšie GÁBRIŠ a JÁGER. *Najstaršie právo na Slovensku?: pokus a rekonštrukciu predcyrilometodského normatívneho systému*. Bratislava 2016.

**(Z)mier ako ideál v súdnej praxi**

Z arpádovského obdobia poznáme viacero dekrétov vydaných Štefanom I., Ladislavom I. a Kolomanom. Ich obsah i spôsob zachovania je známy, menej jasný je ale vzťah k súdnej praxi. Pamiatok k nej je až do 13. storočia veľmi málo. Detailnejší pohľad na rozhodovaciu prax súdov vidíme v záznamoch *Varadínskeho registra* (1208 – 1235), ktorý ukazuje, že ideálom súdneho rozhodnutia nebolo arbitrárne rozhodnutie v prospech jednej zo strán, ale dosiahnutie zmiery, a to dokonca aj v prípadoch, v ktorých boli žalovaní obvinení zo zabitia človeka. V celej pomerne rozsiahlej zbierke sa nenachádza odkaz na *leges* či *decreta*. Najvyššou normou tak bol, zdá sa, mier (*pax*).<sup>14</sup> Mier sa ustanovoval, mier sa dodržiaval. Spory medzi stranami boli prekážkou mieru. Keď sa akýsi Ezau z dediny Fulián nechal zmieriť so svojou protistranou, ktorú obvinil z vylúpnutia očí, vyhlásil, že „*odteraz sa pre stratu svojich očí nikdy nebude súdiť*“.<sup>15</sup> Po takomto vyhlásení už bolo ľahostajné zavinenie protistrany, nikoho takisto nenapadlo ťahať do súdneho rozhodovania právne normy pochádzajúce zo zákonov, ktoré by mali riešiť ublíženie na zdraví. To podstatné, teda mier, bolo dosiahnuté. Takýto výsledok súdneho sporu nebol v 13. storočí nijakou výnimkou a naznačoval, akú prioritu mala súdna moc v rámci svojich konaní.

Aj prax hodnoverných miest z konca 12. a následne 13. storočia potvrdzuje bežne rozšírenú prax nabádať k urovnaniu sporu cestou zmiery alebo pokonávky ako formy mimosúdneho vyriešenia sporu mediáciou (no nemuselo ísť iba o mimosúdne konanie prostredníctvom nezávislých mediátorov, ale aj návrh zo strany sudcu ponúknuť sporovým stranám vzájomnú arbitrážnu dohodu – pokonávku). Rozsudkových listín sa, mimochodom, zachovalo nepomerne málo na rozdiel od pokonávok ako rozhodnutí konštitutívnej povahy. Zároveň mimosúdne riešenie sporov bolo pre sporové strany vlastne aj vhodnejšou formou riešenia sporu, keďže bolo rýchlejšie a lacnejšie ako súdne konanie (preferované bolo zaplatenie pokuty – *compositionis*, homagia a pod.), nehrozila pri ňom korupcia a ponúkalo väčšie záruky vyššej kompenzácie a skutočného uzmierenia sa strán.<sup>16</sup>

14 Odkazov na dodržiavanie mieru je vo *Varadínskom registri* väčšie množstvo. Za povšimnutie stojí prípad, keď napriek obvineniu zo zabitia človeka sa nakoniec strany uzmierili a dohodli sa dodržiavať mier: „*Hertueg de villa Hertueg impeciit Gregorium de eadem villa dicens, quod fratrem suum interfecisset, iudice Ioachin biloto, pristaldo Ibrachin. Illi autem Varadini taliter convenerunt, quod tam ipsi, quam omnis posteritas eorum in hac causa pacem haberent. Gregorius autem daret adversario suo nomine Hertueg tres marcas fertone minus et idem pristaldo satisfaceret, iudici autem dominus Hertueg teneretur.*“ LYSÝ; MÚCSKA a ROŠKOVÁ. *Regestrum Varadinense seu Ritus explorandae veritatis. Varadínsky register alebo obrad skúmania pravdy*. Bratislava 2024, č. 147 (200), s. 154-155.

15 LYSÝ; MÚCSKA a ROŠKOVÁ, *Regestrum*, č. 277 (26), s. 225.

16 DEAN. *Crime in Medieval Europe*. Harlow 2001, s. 100-101.

Najstaršia kompaktná zbierka súdnych konaní v podobe *Varadínskeho registra* i vtedajšia prax hodnoverných miest nám teda naznačujú, že význam zákonného práva pre súdnu prax bol na začiatku 13. storočia vsuktu okrajový. Iný pohľad na vec by sme však mohli získať, ak by sme sa nepohybovali v prostredí vidieckeho súdnictva, ale ocitli sa na pôde „protištatných“ trestných činov. Fulko z rodu Kačičovcov bol zločincem, ktorého poznáme z listiny vydané v roku 1246. Opakovane sa dopúšťal násilných skutkov, ktoré by bolo možné kvalifikovať ako nevernosť (*infidelitas*), resp. urážku panovníka (*crimen laesae maiestatis*). Kráľ mu niekoľkokrát odpustil. Hoci v polovici 13. storočia už bolo možné aplikovať normy vzťahujúce sa k zločinu nevernosti z arpádovských zákonov, Belo IV. ich v rozhodnutí nespomenul. Namiesto aplikácie zákona sa kráľ odvolal na prastarú obyčaj kráľovstva a nariadil pre Fulka trest *nudum duellum*, teda súboj bez zbraní. Aj tento trest mu ale kráľ odpustil.<sup>17</sup> Ani ústredné kráľovské súdnictvo tak nemalo potrebu odvolávať sa na zákonné normy a skôr sa zdá, akoby neskoršie zákonné normy (napríklad zákonný článok II/1462 vymenúvajúci delikty spadajúce pod *nota infidelitatis*) kodifikovali obyčaj.

Okrem toho pripomeňme dôležitý historický fakt, že prísne oddeľovanie obyčaje a zákonov je podmienené až „zvedčením“ práva. V kolísavej stredovekej a novovekej terminológii sa zákony označovali najčastejšie ako *decreta* či *articuli* a k zjednoteniu a precizácii termínov: obyčaj (maď. *szokás*), zákon (maď. *törvény*) a právo (maď. *jog*) došlo až od 2. polovice 19. storočia.<sup>18</sup> O zákone sa tak v stredoveku nanajvýš predpokladalo, že nebude protirečiť obyčajovému právu. Ak takýto zákon vznikol zhora prostredníctvom štátnych (panovníkových) orgánov, musela tvorba noriem zákonného práva trochu pripomínať súdne konania hľadajúce zmier a kompromis medzi jednotlivými spoločenskými kruhmi, eventuálne stavmi. Zákon fungoval skôr ako forma zmluvného urovnania medzi jednotlivými politickými korporáciami v rámci spoločnosti.

### **Stavovské rozdelenie súdnej moci a súdny partikularizmus**

Skonštatovali sme už, že v období, keď sa začalo výraznejšie spisovať právo, teda od 13. storočia, pôsobila v súdnej praxi zotrvačnosť z raných období arpádovského Uhorska. Za výraznejšiu zmenu preto považujeme dynamický rozvoj verejno-správnych foriem spojených práve s privilégiami 13. storočia, čo je proces osobitne prítomný vo vznikajúcich mestách a pre stav mešťanov. V mes-

17 MARSINA, ed. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II*. Bratislavae 1987, č. 217, s. 148-151; LAMPART. *Ordály a súdne súboje v stredovekom Uhorsku*. Olomouc 2023, s. 10-14.

18 GÁBRIŠ. Modernizácia uhorského právneho poriadku v 19. storočí. In KOVÁČ et al. *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*. Bratislava 2013, s. 132.

totvornom procese získavajú svoje osobitné súdnictvo skupiny *cives* a *hospites*, ktorí vytvorili stredoveké mestá a v nich najvýznamnejšie postavenie nadobudli richtári a prisažní ako reprezentanti nezávislého mestského súdu. Svoje vlastné súdnictvo v tom istom období však nadobúdali aj ďalšie privilegované skupiny, osobitne treba spomenúť premenu kráľovských komitátov na šľachtické stolice.

Ak je transformácia komitátov na stolice len približne datovateľným procesom,<sup>19</sup> mestské privilégia sú jasnejším dokladom o transformácii starších osád na sídla mestského typu so svojimi výsadami vo forme listín vydaných kráľovskou kanceláriou. Tak napríklad trnavské privilégium z roku 1238 uvádza ako výsadu pre hostí a mešťanov možnosť voliť si richtára, ktorý bude môcť rozsudzovať všetky konania, či už pôjde o spory civilné, alebo trestné (*in quacunque lite civili vel etiam criminali*).<sup>20</sup> V privilégium pre Svätý Kríž z roku 1246 sa zase rozlišujú spory peňažné a trestné (*causa pecuniaria, causa criminalis*), pričom v tých druhých sa má rozsudzovať podľa uhorských obyčajov.<sup>21</sup> V nitrianskom privilégium sa potom rozlišuje medzi peňažnými, občianskymi a trestnými spormi.<sup>22</sup> Peknú formuláciu nachádzame v privilégium pre Rimavskú Baňu, v ktorom richtár získal právomoc rozsudzovať nad obyvateľmi „všetky spory, tak veľké, ako aj malé, tak trestné, ako aj civilné“.<sup>23</sup> Tieto rozlišovania predmetov sporov nenažnačujú zatiaľ rozdiely v procesných pravidlách, ukazujú však posun od sveta, ktorý sme videli vo *Varadínskom registri*. Tam, v prostredí vidieckeho súdnictva prvej tretiny 13. storočia, nebolo nijakého procesného rozdielu medzi obvinením zo zabitia alebo zmrzačenia človeka a bežnou náhradou škody.

Súdna prax v stredovekom Uhorsku vychádzala predovšetkým z nepísaného zvykového práva, ktoré sa formovalo prostredníctvom kráľovských nariadení a početných výsad udeľovaných jednotlivcom, skupinám či územiám. Tieto privilégia vytvorili zložitú sieť prelínajúcich sa partikulárnych práv – šľachtických, mestských, banských, cirkevných, vojenských či židovských.

Právny partikularizmus prejavujúci sa nejednotnosťou právnych noriem i komplexnou súdnou sústavou s množstvom výnimiek a paralelných striktné nevymedzených odvolacích inštancií – predstavoval jeden zo základných rysov stredovekého uhorského súdnictva a zachoval sa aj v období raného novoveku.<sup>24</sup>

19 ŽUDEL. *Stolice na Slovensku*. Bratislava 1984, s. 14.

20 CDES II, č. 44, s. 31.

21 CDES II, č. 219, s. 152.

22 CDES II, č. 298, s. 209.

23 Výsady miest a mestečiek na Slovensku. JUCK, ed. Bratislava 1984, č. 36, s. 50. „*Ut inter se eligendi maiorem ville, quem voluerint, habeant plenam et liberam facultatem, qui omnes causas ipsorum, tam maiores quam minores, tam criminales quam civiles, examinandi et dirimendi habeat potestatem.*“

24 SZEGHYOVÁ. *Súdnictvo a súdna prax v mestách Pentapolitany v 16. storočí*. Bratislava



Rovnako v tomto období pretrvávalo aj prepojenie civilnej a trestnej jurisdikcie. Tie isté súdne orgány (stoličné, mestské, panské) rozhodovali o majetkových, osobných i trestných veciach podľa miestnych obyčají a rôznych právnych prameňov. Na rozdiel od sporového akuzačného princípu, typického pre staršie obdobie, keď sa poškodená strana musela obrátiť na súd, je od 15. storočia viditeľná úradná iniciatíva súdu pri vyšetrowaní závažných deliktov. Týmto spôsobom sa začali prejavovať známky funkčnej diferenciacie, keď sa pre civilné spory používali osobitné procesné formy a pre trestné činy sa zavádzali špecifické pravidlá vyšetrowania a dokazovania. Tento vývoj vyústil v druhej polovici 17. a na začiatku 18. storočia do vyčlenenia trestnej agendy s kriminálnymi deliktami (*sedria criminalis*) od bežných civilných sporov (*sedria civilis*). Skutočné inštitucionálne oddelenie civilného od trestného súdnictva priniesli až reformy Jozefa II., jeho trestný procesný poriadok z roku 1788 a paralelné úpravy civilného konania zaviedli osobitné pravidlá a organizačné rozdelenie oboch druhov agendy.<sup>25</sup> Pokiaľ ide o trestné kauzy, tie sa spravdla rozhodovali autoritatívne v rozhodovacej činnosti súdov. Tresty stanovené v rôznych normatívnych prameňoch síce bývali prísne, no v praxi sa prihliadalo aj na množstvo poľahčujúcich či priťažujúcich okolností, ako aj na príhovory rodiny, priateľov, cirkvi či vplyvných osôb.<sup>26</sup>

### Mestské právo ako príklad partikulárneho súdnictva

Vznik a rozvoj miest v Uhorsku a s ním spojené formovanie mestského práva úzko súviseli predovšetkým s nemeckou kolonizáciou. Kráľ Štefan I. a jeho nástupcovia poskytovali zákonnú ochranu nemeckým i ďalším hosťom (*hospites*), ktorí svojimi remeselnými a obchodnými zručnosťami prispievali k rozvoju trhových osád a prinášali nové hospodárske metódy.<sup>27</sup> Písomne doložené počiatky uhorského mestského práva siahajú do 13. storočia za vlády Belu IV., keď sa udeľovanie privilégií pre domácich i nemeckých osadníkov výrazne rozšírilo –

2016, s. 32, 40n; Detailne k súdnej organizácii: BÓNIS; DEGRÉ a VARGA. *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg 1996.

25 V Above sa už v polovici 17. storočia vyčlenila trestná sedria, na Orave sa trestná agenda od civilnej oddelila v rokoch 1686-88 a na Liptove sa súdne spisy začali deliť na civilné a trestné až od roku 1703. PALENČAROVÁ. *Ženy pred súdom. Hriješne ženy z Abova v 18. storočí*. Ružomberok 2023, s. 41; FLOREKOVÁ. *Výkon trestnej právomoci Oravskej stolice v 17. a 18. storočí*. In SZEGHYOVÁ, ed. *Od konfliktu ku zločinu: skúmanie kriminality minulosti*. Bratislava 2022, s. 158; NEMEC. *Od zločinu k trestu. Vývoj stoličného súdnictva na Liptove v 18. storočí*. Ružomberok 2019, s. 39.

26 SZEGHYOVÁ, *Súdnictvo*, s. 157-158.

27 GÖNCZI a CARLS. *Sächsisch-magdeburgisches Recht in Ungarn und Rumänien, Band 3*. Berlin; Boston 2013, s. 80n; LEHOTSKÁ. *Vývoj mestského práva na Slovensku*. In *Zborník FFUK – Historica*, 1959, roč. 10, s. 69-71.

preto sa táto etapa označuje ako *privilegiálne obdobie*.<sup>28</sup> Získavanie privilégií prebiehalo individuálne s rôznymi variáciami pri jednotlivých (proto-) mestách a medzi výsadami pre skupiny hostí figurovali okrem hospodárskych a správnych aj súdna nižšia či vyššia právomoc, obyčajne spojená s právom používať zvyky a právne normy z oblasti pôvodu hostí.<sup>29</sup>

Obsahová náplň práva nie je v počiatočnej etape ešte určená príliš jasne. Bratislavské mestské privilegium z roku 1291 kladie richtárovi a prisázným za povinnosť slúžiť spravodlivosti podľa obyčajového zvyku tak, ako si to žiada obyčaj a výsady mesta.<sup>30</sup> Vágne stanovujú svoju predstavu aj zápisky magdeburského práva v *Žilinskej knihe mestského práva*. Na rozoznanie práva od bezprávia (*recht vnd vnrecht*) sú tu „všetci dobrí ľudia“, pre ktorých slúžia zápisky z právnej knihy. Úvod tejto knihy obsahuje zaujímavé interpretačné pravidlo: pokiaľ im nebude zrejmý obsah ustanovenia, nech rozhodnú podľa vlastného uváženia, ako najlepšie vedia.<sup>31</sup>

V tomto počiatočnom štádiu vývoja mestského práva mnohé stredoeurópske lokality vrátane uhorských preberali právne normy od významnejších nemeckých miest, čo viedlo k vzniku siete tzv. dcérskych miest, ktoré sa v prípade právnych nejasností obracali s prosbou o radu na svoje materské centrá. Najnovšia historiografia hovorí o sasko-magdeburskom práve, ktoré chápe ako súbor právnych prameňov, ktoré vznikli spojením nemeckého krajinského a lénneho práva, spísaného v *Saskom zrkadle* (*Sachsenspiegel*, 1220 – 1235) rytierom Eikom von Repgowom, a mestského práva magdeburského typu, zachyteného v polovici 13. storočia. Spísanie týchto zvykových noriem predstavovalo prelom v prechode od ústnej tradície k písomnému právu a bolo inšpirované zostavením zbierky kánonického práva *Decretum Gratiani* (okolo 1140). *Saské zrkadlo* sa počas 13. – 14. storočia rozšírilo v mnohých rukopisoch a stalo sa základom

28 ŠTEFÁNIK. Uhorské a slovenské stredoveké mestá v kontexte vývoja strednej Európy. In *Stredná Európa v premenách času: štúdie k sociálnym dejinám II*. Bratislava 2023, s. 429-431; SZENDE. Power and Identity. Royal Privileges to the Towns of Medieval Hungary in the Thirteenth Century. In PAULY a LEE, ed. *Urban liberties and citizenship from the Middle Ages up to now*. Trier 2015, s. 63-65.

29 JUCK, ed. *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I. (1238 – 1350)*. Bratislava 1984; LEHOTSKÁ, Vývoj mestského práva, s. 76-77. Detailne k vývoju súdnej právomoci miest v Šariši: MAGDOŠKO. Mestský status, súdnictvo a právo meča. Niekoľko poznámok k vývoju šarišských kráľovských miest v 14. storočí. In *Mesto a dejiny* CaH, 2018, roč. 7, č. 1, s. 55-59.

30 JUCK, ed. Výsady miest, č. 77, s. 76. „*Item si qui excessus emerserint vel inciderint de eadem civitate vel pertinentiis eiusdem civitatis, continuus iudex et iurati secundum morem consuetum et solitum iusticiam facient conquerenti, prout consuetudo civitatis et libertas exigat eorundem.*“

31 PAPSONOVÁ. *Sasko-magdeburské právo na Slovensku. Krajinské právo v Žilinskej knihe*. Žilina 2014, s. 87.

viacerých regionálnych právnych zbierok, z ktorých na juhu vzniklo tzv. *Švábske zrkadlo* (*Schwabenspiegel*).<sup>32</sup> O vysokej adaptabilite prevzatého nemeckého práva svedčí skutočnosť, že niektoré mestá vykazovali dvojité filiaciu, keď napríklad v hospodárskej oblasti využívali právne vzory jedného mesta, zatiaľ čo v súdnych veciach sa riadili právom iného mesta. Duplicita sa však mohla vzťahovať aj na tú istú oblasť – v tom prípade išlo o kombináciu, doplnenie, resp. vylepšenie mestských práv a v prípade potreby si mesto afiliáciu mohlo dokonca aj zmeniť.<sup>33</sup>

V ďalšom štádiu vývoja si mestá na základe recipovanej modifikácie sasko-magdeburského práva, udelených privilégií a miestnej obyčaje začali postupne vytvárať vlastné štatúty a verzie práva. Napríklad Banská Štiavnica si pravdepodobne vytvorila mestské a banské právo už pred rokom 1270.<sup>34</sup> Spišský Sasi si v roku 1370 kodifikovali zbierku *Willkür der Sachsen in der Zips* (*Zipser Willkür*)<sup>35</sup> a v 14. storočí si mestské právo spisuje i Krupina.<sup>36</sup> Začiatkom 15. storočia vznikla *Budínska právna kniha* (*Ofner Stadtrecht*). Podobne aj Bratislava mala svoju právnu zbierku v prvej polovici 15. storočia (tzv. *Prešporská právna kniha*) a ešte staršieho dátá sú židovské štatúty z Bratislavy z rokov 1371 a 1376.<sup>37</sup> V roku 1473 si Žilina nechala preložiť svoju verziu magdeburského práva z roku 1378 do slovakizovanej češtiny.<sup>38</sup> V oblasti baníctva si Gelnica už

32 Názov *Schwabenspiegel* sa vžil až od 17. storočia. PAPONOVÁ, *Sasko-magdeburské právo*, s. 11-16.

33 LEHOTSKÁ, *Vývoj mestského práva*, s. 101-102; HOLÁK, *Vznik mestského práva na Slovensku a jeho pramene*. In *Sborník Matice slovenskej*, 1938 – 1939, roč. 16-17, s. 206-211.

34 MARSINA, *Banskoštiavnické mestské a banské právo*. In *Banské mesta na Slovensku*. Martin 1990, s. 13, 31-32. Najstaršie zachovaný rukopis pochádza z roku 1455: ŠTEFÁNIK, *Banská Štiavnica*. In *Lexikón stredovekých miest*. Bratislava 2010, s. 56. Edície a slovenský preklad vydania z roku 1572: PIIRAINEN, ed. *Das Stadt- und Bergrecht von Banská Štiavnica/Schemnitz*. Oulu 1986; VOZÁR, ed. *Kódex Mestského a banského práva Banskej Štiavnice*. Košice 2002.

35 PIIRAINEN a PAPONOVÁ, *Das Recht der Spiš/Zips I*. Oulu 1992, s. 10, 20n; VIZKELETY, *Príspevky k právnym dejinám spišských miest v stredoveku*. In *SPIŠ vlastivedný zborník 3 – 4*. Košice 1973, s. 53-64; MERTANOVÁ, *Vznik a vývoj spišského práva*. In *Spišské mestá v stredoveku*. Košice 1974, s. 91-100; BLAZOVICH, *Der Sachsenspiegel und das Recht der Zips*. In *Rechts und Sprachtransfer in Mittel und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht*. Leipzig 2012, s. 29-36.

36 RATKOŠ, *Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku*. Bratislava 1951, s. 14-17.

37 MOLLAY, *Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn*. Budapest 1959, s. 23-24; KIRÁLY, *Poszony város joga a középkorban*. Budapest 1894, s. 13, 91, 371-372.

38 Išlo o kompiláciu vychádzajúcu zo *Saského zrkadla* a viacerých prameňov magdebursko-sliezskej proveniencie. PAPONOVÁ, *Das Recht*, s. 31n.

v roku 1327 kodifikovala vlastné banské právo (*Bergrecht*) a v roku 1487 viedla spolok hornouhorských banských miest so spoločným právom.<sup>39</sup> Najstaršia zachovaná verzia banského práva v Kremnici pochádza z roku 1492.<sup>40</sup> Usudzujúc podľa zachovaných rukopisov v našich mestách a ich marginálnych poznámok patrila v stredoveku medzi právne pramene mestského práva aj právnická zbierka *Summa legum Raimundi* – stredoveký manuál kánonického práva.<sup>41</sup>

Rok 1405 sa javí ako významný pre mestské prostredie, keďže výsledky uhorského snemu, ktorý sa zaoberal viacerými mestotvornými otázkami, následne reflektovali dva dekréty Žigmunda Luxemburského. Do tohto roku spadá aj pokus o zjednotenie mestského právneho postavenia v *Menšom dekréte* (*Decretum minus*), ktorý zhrnul výsady dovtedy individuálne udeľované jednotlivým mestám.<sup>42</sup> Na prelome 14. a 15. storočia už možno zreteľnejšie pozorovať proces kategorizácie miest a zároveň zvýšenú aktivitu v oblasti právnej kodifikácie. Z polovice 15. storočia pochádzala zbierka *Iura civilia* (*Vetusta iura civitatum seu iura civilia*), ktorá zachytávala právne obyčaje a zvyklosti siedmich slobodných miest (*Septem liberae civitates*) v oblasti vecného, dedičského, závetného i trestného práva. Práve tieto významné *civitates* boli v zákonnom článku v roku 1498 označené ako tavernícke s právom odvolania sa na súd taverníka.<sup>43</sup> Formovanie taverníckeho práva vyústilo v polovici 15. storočia do jeho unifikácie a v roku 1479 bolo k nemu pridaných aj 14 článkov procesného práva *Articuli iuris tavernicalis*, ktoré potvrdil taverník Ján Thuz z Laku (*de Lak*). Neskôr bolo ešte upravované a doplnené a v roku 1602 ho sankcionoval panovník.<sup>44</sup> Tavernícke právo

39 PROTZE, ed. *Das älteste Stadtbuch der Königlich freien Bergstadt Göllnitz/Gelnica in der Unterzips und seine Sprache*. Munich 2002, s. 73-77, 89-93. Podobne aj dolnouhorské banské mestá na čele s Banskou Štiavnicou si vytvárali spoločné štatúty a súdnu prax. LUBY, *Dejiny*, s. 81.

40 ČELKO, ed. *Das Stadt- und Bergrecht von Kremnitz. Mestské a banské právo Kremnice*. Košice 2004, s. 12.

41 REBRO. *Summa legum Raimundi* v mestskom práve na Slovensku. In *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*, 1964, roč. XV, s. 155-170; REBRO. Trnavský rukopis *Summy Legum Raimundi*. In *Slovenska archivistika*, 1969, roč. 4, č. 4, s. 71-82.

42 *Corpus juris Hungarici, seu Decretum generale, incltyi regni Hungariae partiumque eidem adnexarum, in tres tomos distinctum: Nunc denuo Recusum, Omnibusque novellis, articulis, Quae in prioribus Editionibus deerant, adauctum. Tomus secundus continens decreta, constitutiones et articulos regum incltyi regni Ungariae ab anno domini Millesimo Trigesimo Quarto, ad Annum post Sesquimillesimum Octogesimum Tertium, publicis Comitibus edita* (ďalej CIH). Tirnaviae 1734, s. 74-79.

43 Zák. čl. XXXVIII/1498. Medzi sedem slobodných miest patrili Budín, Košice, Bratislava, Trnava, Bardejov, Prešov a Šopron, v zákone 1498 sa ako ôsme spomína aj Pešť. Rukopisnú verziu práv ôsmich miest publikoval HARSÁNYI. Buda, Pest, Kassa, Bártfa, Nagyszombat, Pozsony, Eperjes és Sopron szabad városok polgári jógai és régi szokásai. In *Történelmi Tár*, 1909, roč. 10, s. 52-87.

44 SZENTPÉTERY. A tárnoki itelőszejek kialakulása. In *Századok*, 1934, roč. 68, s. 549n; MER-

sa uplatňovalo nielen v rozhodovacej praxi samotného tavernického súdu, ale aj pri riešení sporov medzi mestami či medzi klérom a cirkevnými inštitúciami vlastníacimi nehnuteľnosti na mestskom území. Pred jeho zavedením sa pri súdnych konaniach uplatňovali privilégiá a miestne právne zvyklosti jednotlivých miest, čo často viedlo ku kolíziám.<sup>45</sup>

### Prvé pokusy o unifikáciu obyčajového práva a zákonov

Koncom 15. storočia čoraz viac silnela potreba kodifikovať aj celokrajinské právo, a to tak zákonné, ako aj obyčajové, pretože staršie dekréty boli nejednotné, skomolené, niektoré si dokonca odporovali a nepanovala ani zhoda v tom, ktoré z nich zostávajú v platnosti. Opakované výzvy panovníka (z rokov 1498, 1500, 1504, 1505, 1507) na zhromaždenie a usporiadanie jednak platných zákonov, ako aj obyčají kráľovstva viedli napokon k vzniku právnej zbierky *Opus Tripartitum* (1514, ďalej len Trip.).<sup>46</sup> Jej autor Štefan Werbőczy sa ňou pokúsil zjednotiť písané právo vyjadrené v dekrétach s nepísaným obyčajovým právom, uplatňovaným súdmi.<sup>47</sup> Podľa Werbőczyho boli obyčaj a písané (zákonné) právo vzájomne prepojené – platnosť zákonov závisela od ich skutočného uplatňovania v praxi a dekréty, ktoré nahradila všeobecná obyčaj, strácali právnu silu.<sup>48</sup>

Základným prameňom *Tripartita* bolo pravdepodobne kolektívne dielo notárov v podobe rozsiahleho formulára zhromažďujúceho relevantné právne dokumenty z kráľovskej kancelárie. Werbőczy prológ Trip. obohatil o cudzie intelektuálne vplyvy z diel Gratiana, Tomáša Akvinského, dobovej kazateľskej literatúry a rímskeho práva, pričom jeho ambíciou bolo aj preukázať vlastnú účnosť. V stati o poručníctve sa opieral aj o právnu zbierku *Summa Legum*, zatiaľ čo v tretej časti sa znova objavuje vplyv T. Akvinského.<sup>49</sup> Adresátom jeho diela neboli ani tak právnici a sudcovia, ako skôr uhorská šľachta, ktorej v duchu praktickej kazuistiky vysvetľoval princípy šľachtického obyčajového práva.<sup>50</sup> Podľa

TANOVÁ. *Ius tavernicale. Štúdie o procese formovania práva tavernických miest v etapách vývoja tavernického súdu v Uhorsku (15. – 17. storočie)*. Bratislava 1985, s. 41-53.

45 MERTANOVÁ. *Tripartitum v praxi tavernického súdu (16. – 17. stor.)*. In *Slovenská Archivistika*, 1998, roč. 38, č. 1, s. 24.

46 *Tripartitum opus iuris consuetudinarii incliti regni Hungariae, per magistrum Stephanum de Werbewcz personalis praesentis regiae maiestatis locumtenentem accuratissime editum*. Viena 1517.

47 RADY. Werbőczy's Prologue and its Sources. In BAK et al. ed. *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary (DRMH)*, 2019 [online].

48 *Tripartitum* I.10-12; LUBY, *Dejiny*, s. 81-84.

49 *Summa legum* je taliansky právny text zo 14. storočia vydaný v Krakove v roku 1506. RADY, Werbőczy's, s. 1183. Edícia: *Die Summa Legum brevis, levis et utilis des sogennanten Doctor Raymundus von Wiener-Neustadt*, GÁL, ed., 2 zv. Weimar 1926.

50 RADY, Werbőczy's, s. 1183-1184.

Werbőczyho výkladu v druhej časti Trip. sa kráľovské zákony delili podľa svojej platnosti na zrušené, čiastočne zachované, mlčky opomenuté a novozavedené, pričom platila zásada, že všeobecná obyčaj môže zrušiť zákon. Zákonodarná moc v Uhorsku podľa Werbőczyho v duchu duality štátnej moci v stavovskej monarchii patrila nielen kráľovi ako nositeľovi (hlave) Svätej uhorskej koruny, ale nové zákony mohli byť prijaté len so súhlasom ľudu (zosobneným stavovsky podmieneným krajinským snemom) a nesmeli byť v rozpore s Božským právom, ani so starobylými slobodami (obyčajami) krajiny.<sup>51</sup> Trip. sa po svojom prvom knižnom vydaní v roku 1517 začalo používať ako hlavný prameň obyčajového krajinského práva a napriek svojim nedokonalostiam sa aplikovalo v súdnej praxi nielen šľachty (ale podporne aj ostatných stavov) a stalo sa významnou inšpiráciou pre domácu právnu vedu. Stalo sa tak jedným z najcitovanejších zdrojov (prameňov) uhorského práva až do obdobia moderných kodifikácií koncom 19. storočia.<sup>52</sup>

Okrem obyčajového práva sa však v 16. storočí prejavili aj snahy o unifikáciu zákonov, v reakcii na vtedajšiu právnu neistotu.<sup>53</sup> Od nástupu Habsburgovcov trestnoprávna legislatíva určená pre Uhorsko podporovala primárny cieľ systematizácie a obsahovej reštrukturalizácie chaotickej, neprehľadnej a nesystematickej úpravy, fragmentarizovanej navyše v prameňoch rôznej povahy a právnej sily. Ferdinand I. zák. čl. III/1527 vytvoril komisiu, ktorej úlohou bolo vytvoriť zbierku zákonov spájajúcu všetky predchádzajúce práce.<sup>54</sup> V polovici 16. storočia jágerský prepošťa Štefan Illosvay zostavil rukopisnú zbierku kráľovských dekrétov, ktorá sa stala podkladom pre tlačenu edíciu *Decreta, Constitutiones et Articuli inlyti Regni Hungariae*, vydanú v Trnave v roku 1584 biskupmi Zachariášom Mosóczym a Mikulášom Telegdym. Táto zbierka bola v nasledujúcich vydaniach postupne dopĺňaná o nové právne normy, pričom edícia z roku 1628 už obsahovala aj Werbőczyho *Tripartitum*. Jej rozšírené vydanie z roku 1696, zostavené Martinom Szentiványim, vyšlo pod zmeneným názvom *Corpus Iuris Hungarici* a zahrňovalo aj *Praxis Criminalis* (nižšie spomenutú), t. j. latinský preklad dolnorakúskeho zákonníka Ferdinanda III. a originálnu procesnú príruč-

51 Ľud definuje ako členov aristokracie – prelátov, barónov, magnátov a ďalších šľachticov, ale nie nešľachticov. *Tripartitum* II. 2-4.

52 Zák. č. XXI/1548 bola nariadená revízia *Tripartita*, ktorou bola poverená 7-členná komisia. Tá ju v roku 1553 predložila pod názvom *Quadripartitum opus iuris consuetudinarii regni Hungariae*, ale keďže neprijala pripomienky panovníka, nestala sa zákonom a nevyužívala sa. In LUBY, *Dejiny*, s. 55; LEHOTSKÁ. Uhorské dekréty a *Tripartitum* ako súhrn stredovekého a východisko novovekého diplomatického vývinu. In Zborník FIFUK *Historica*, 1981/82, s. 43. Prameň: BODENARIUS. *Quadripartitum Opus Iuris Consuetudinarii Regni Hungariae*. Zagrabiae 1798; PRILESZKY. *Quadripartitum juris*. Sopronii 1743.

53 IVÁNYI. *Mossoczy Zakariás és a Magyar Corpus Juris keletkezés*. Budapest 1926, s. 43n.

54 CIH, s. 393.

ku *Directio methodica* od domáceho autora Jána Kítoniča. Unifikačné snahy sa prejavili aj v oblasti banského práva, keď v roku 1571 vydal cisár Maximilián II. *Banský poriadok (Bergordnung)*.<sup>55</sup>

### **Sekundárne pramene práva**

Ide o rôzne podporné (sekundárne) právne či neprávne pramene v gnozeologickom zmysle, ktoré aj jeho aplikátori v súdnej alebo inej právnej praxi považovali za hodné inšpirácie (ako inšpiračné zdroje či gnozeologické pramene práva), s cieľom zarámcovať právnu kvalifikáciu zločinov ako dôsledok ľudského hriechu. Medzi týmito prameňmi možno rozlíšiť dva hlavné druhy: dominantné postavenie mali normy náboženské (vo svetskom práve ide najmä o normy kánonického práva), zatiaľ čo významnými inšpiračnými zdrojmi sa stali aj zahraničné normy (predovšetkým zákonné normy) a rôzne právnické diela či zbierky.

V stredoveku a ranom novoveku bolo právo úzko späté s náboženstvom – zločin sa chápal ako hriech a porušenie Božieho poriadku, pričom svetská moc mala povinnosť trestať v mene Boha.<sup>56</sup> Biblia bola považovaná za najvyšší zdroj morálnych i právnych princípov a slúžila ako opora pri klasifikácii deliktov aj odôvodňovaní rozsudkov. Odkazy na Božie zákony, Desatoro či konkrétne biblické verše mali právnu váhu a formovali právne myslenie aj argumentáciu v súdnych procesoch. Nábožensko-právny diskurz sa objavoval v obžalobách aj obhajobách a tento náboženský rámec právneho myslenia pretrvával aj v 18. a 19. storočí.<sup>57</sup>

V stredoveku zohrávalo v Európe kľúčovú úlohu aj recipované rímske právo (*ius commune*), ktoré sa do stredovekej právnej kultúry šírilo prostredníctvom univerzitného právneho vzdelávania a právnickej literatúry a do značnej miery

55 RATKOŠ. *Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku*. Bratislava 1951.

56 SZEGHYOVÁ. Zločin alebo hriech? Pramene, princípy a symbolika súdnictva stredoveku a raného novoveku. In LYSÝ, MÚCSKA a ROŠKOVÁ, ed. *Vyššia moc pri výkone spravodlivosti*. Bratislava 2024, s. 85-89.

57 Odvolávky na Bibliu, Božie zákony a Desatoro: SZEGHYOVÁ, *Súdnictvo*, s. 49; NEMEC, *Od zločinu*, s. 62; ROHÁČ. *Výpovedná hodnota súdnych spisov z trestných procesov tavernických miest Trnavy, Skalice a Modry v 18. storočí*. Dizertačná práca. Bratislava 2024, s. 55; FLOREKOVÁ, *Výkon*, s. 162; HOFERKA. Liber Niger. Čierna kniha mesta Skalice. In *Zborník Záhorského múzea v Skalici*, 2011, č. 6, s. 148-192 (porušenie božských prikázaní sa spomína vo väčšine prípadov); KÁLLAY. *Városi bíraskodás Magyarországon 1686 – 1848*. Budapest 1996, s. 138; KURINOVSKÁ. Delikty proti životu v Provincii XIII spišských miest v druhej polovici 16. storočia a v prvej polovici 17. storočia. In *Historia Slavorum Occidentis: czasopismo historyczne*, 2016, roč. 11, č. 2, s. 183; MEZNERICS. *A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16.–19. században*. Budapest 1933, s. 106; MISLOVIČOVÁ. *Súdnictvo mesta Kežmarok na prahu novoveku*. In SOKOLOVSKÝ, ed. *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*. Bratislava 2007, s. 121; PALENČÁROVÁ, *Ženy pred súdom*, s. 109.

ovplyvnilo aj v ranom stredoveku sa formujúce kánonické právo, najmä v oblasti právnej terminológie, právnych inštitúcií a procesných pravidiel.<sup>58</sup> Do Uhorska rímske právo prenikalo postupne: najskôr prostredníctvom technických termínov známych už od zákonov sv. Štefana, neskôr cez štúdiá uhorských študentov na univerzitách v Paríži a Bologni, ako aj šírením textov kánonického práva a zbierok právnych formulárov. Napriek tomu sa rímske právo uplatňovalo skôr ako zdroj prirodzeného práva, zatiaľ čo praktický systém uhorského obyčajového práva zostal dominantný, pričom rímske prvky sa využívali najmä v učenej literatúre a formulároch.<sup>59</sup>

O vzťahu práva a súdnej praxe veľa napovedajú aj citácie noriem v rozsudkoch. Od stredoveku do polovice 19. storočia možno vývoj súdnej praxe v Uhorsku charakterizovať postupným prechodom od odvolávania sa na Bibliu, Božie zákony, starobylé obyčaje a nekonkretizované zákony a zvyky krajiny až k citovaniu konkrétnych právnych noriem. V najstarších zápisniciach sa sudy len výnimočne odvolávali na konkrétny právny prameň, v 17. storočí sa už citácie noriem i právnych príručiek objavujú častejšie, ale stále ešte nebývajú pravidlom, bežnejšie bývajú až v 18. storočí. Sudy sa v tomto období odvolávali na širokú škálu uhorských zákonov: od sv. Štefana, Ladislava, Kolomana, Mateja Korvína, cez Tripartitum, až po osvietenské zákony 18. storočia. Na Spiši sa v súdnych písomnostiach spomína aj *Zipser Willkühr*, prípadne *Saské právo* alebo *Saské zrkadlo*. Z domácich prameňov sa často odvolávali na procesnoprávne kompendium *Directio methodica* od Jána Kitoniča (Trnava, 1619),<sup>60</sup> od 18. storočia i na Mateja Bodó (1751) a od 19. storočia i na Imre Kelemen.<sup>61</sup>

### Zahrančné normy a zbierky v uhorskej súdnej praxi

Výskum historickej prameňovedy uhorského trestného práva preukázal, že najvýznamnejší vplyv mal nemecký právny okruh, t. j. trestné právo nemecky hovoriacich krajín: nemeckej Svätej rímskej ríše a od 13. storočia Habsburgovcami ovládaných rakúskych dedičných krajín, časovo sa prekrývajúci už s obdobím vrcholného a neskorého stredoveku. Tento vplyv sa len znásobil po Moháči a po nástupe Habsburgovcov na uhorský a český trón.<sup>62</sup>

58 LEPSIUS. *Ius Commune*. In *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte* (HRG). Band II, online: [https://hrgdigital.de/HRG.ius\\_commune](https://hrgdigital.de/HRG.ius_commune)

59 BÓNIS. *Einflüsse des römischen Rechts in Ungarn*. Mediolani 1964.

60 KITONICH. *Directio methodica processus iudicarii iuris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae*. 1619. Jeho preklad s komentárom k uhorskému procesnému právu pozri GÁBRIŠ. *Directio methodica v dejinách uhorského procesného práva*. Bratislava 2019.

61 BODÓ. *Jurisprudentia criminalis*. Posonii 1751; KELEMEN. *Institutiones Juris Hungarici Privati. Liber III. De Actionibus*. Budae 1818.

62 K tomu pozri v uhorskej a maďarskej právnej literatúre početné práce. Zo starších, uhor-



Domáca trestnoprávna úprava získala v novoveku povahu písaného práva v trestných kódexoch, ktoré sa recipovali zdola, cestou právneho transferu viacerých nemeckých zbierok (s istým nadhľadom označených za kódexy), ako napríklad kódex Karola V., známy pod označením *Carolina* (1532), kódex Ferdinanda III. – *Ferdinanda* (1656) alebo prelomovejší kódex Jozefa I. *Constitutio criminalis Josephina* – skrátene prvá *Josephina* (1707 – 1708).<sup>63</sup> Hoci sa nestali oficiálnymi zákonmi platnými pre Uhorsko, mali ako zo zahraničia recipované a obyčajou potvrdené normy podpornú platnosť aj u nás. Možno o nich tiež tvrdiť, že išlo o počiny v intenciách cieľavedomého počiatku snáh Habsburgovcov racionálne sformovať trestné právo ako samostatné právne odvetvie a reformovať ho v jeho hmotnej i procesnej materii. Zákonníky, chápané v zmysle čistých právnych kompilátov, hmotnoprávne a ideovo často na seba nadväzovali.<sup>64</sup> Právnu inšpiráciu z germánskeho právneho okruhu nachádzala nielen uhorská trestná prax, ale aj postupne sa formujúca trestnoprávna veda. Prejavovalo sa to napríklad vo formuláciách jednotlivých deliktov a trestov za ne či v trestno-procesných pravidlách.

Zásadný význam nemecky písaného trestného práva pre vývoj uhorského trestného systému najlepšie dokladá súkromná iniciatíva ostrihomskeho arcibis-

---

ských prác napr. FINKEY. *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest 1902, s. 62. K vplyvu významného saského právnik B. Carpzoa ml. v uhorskom trestnom práve pozri okrem iných aj PAULER. *Büntetőjogtan, I. Kötet. Bevezetés. Anyagi Büntetőjog Általános Rész*. Pest 1869, s. 25-26; BALOGH. *A büntető perjog tankönyve*. Budapest 1906, s. 53, 86; FINKEY. *A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619–1914*. Sárospatak 2000, s. 33-34; PALUGYAY. *Magyarország történeti, földirati s állami legújabb leírása*. Pest 1853, s. 197; FAYER. *A magyar büntetőjog kézikönyve I. kötet*. Budapest 1905, s. 33; MÁRKUS, ed. *Magyar Jogi Lexikon II. kötet (Bíró–Dézsma)*. Budapest 1899, s. 500. Z maďarských prác napr. BALOGH. Előszó. In BALOGH a HOMOKI-NAGY, ed. *Tripartitum trium professorum, Három szegedi jogtörténész. Drei Szegediner Rechtshistoriker, Tudományos emlékülés Bónis György születésének 100., Both Ödön születésének 90. és Iványi Béla halálának 50. évfordulóján*. Szeged 2017, s. 9. Zo všeobecných právnohistorických prác tiež BÓNIS. *A magyar feudális és burzsoá magánjog és büntetőjog elemei*. Budapest 1959, s. 47; ECKHART. *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest 1946, s. 386; BALOGH. Deák Ferenc és az anyagi büntetőjog kodifikációja. In MOLNÁR, ed. *A Batthyány-kormány igazságügyminisztere*. Zalaegerszeg 1998, s. 129; KÁLLAY. *Úriszéki bíráskodás a XVIII-XIX. században*. Budapest 1985, s. 200; GÖNCZI a CARLS, *Sächsisch-magdeburgisches Recht*, s. 135n.

63 BÉLI a KAJTÁR. Az osztrák (-német) büntető jogszabályok hatása a magyar jogban a 18. században (a Praxis criminalis). In *Dolgozatok az állam – és jogtudományok köréből*, 1988, roč. 19, s. 35.

64 Napríklad I. Jozefína rovnako ako jej predchodcovia obsahovala stredovekú štruktúru trestných činov a procesné pravidlá inkvizíčného procesu a od nej sa inšpirovala Mária Terézia vo svojom trestnom zákonníku. In BÉLI a KAJTÁR, *Az osztrák (-német)*, s. 35. K významu zaznáwanej Jozefíny pre minulé české trestné právo pozri napr. MALÝ. *Tři studie o trestním právu v českých zemích v 17. a v první polovině 18. století*. Praha 2016, s. 114-151.

kupa Leopolda Kollonicha, ktorý dal v roku 1687 vyhotoviť latinský preklad spomínanej *Ferdinandey* pod názvom *Forma processus iudicii criminalis seu Praxis Criminalis*. Tento prekladovo-kompilačný text sa v uhorskej právnej praxi udomácnil pod skráteným názvom *Praxis Criminalis*<sup>65</sup> a ihneď bol zaradený do súkromnej právnej zbierky *Corpus iuris Hungarici* (CIH) v roku 1696.<sup>66</sup> Hoci sa latinský preklad *Ferdinandey* nestal uhorským zákonom, publikovaním v rámci CIH získal polooficiálny charakter. Od prelomu 17. a 18. storočia sa, ako ukazujú výskumy mestskej aj stoličnej jurisdikcie, *Praxis Criminalis* bežne používala ako rešpektovaný, hoci neoficiálny a subsidiárny (podporný) prameň obyčajového práva, uplatniteľný pre všetky spoločenské stavy a cenný hmotnoprávny zdroj poznania jedného z európskych modelov trestania.<sup>67</sup> Okrem nemec-kých kódexov našli aj ďalšie pramene západoeurópskeho trestného práva svoje, hoci nezáväzné, uplatnenie v domácej trestnoprávnej praxi. Súdny ich v niektorých prípadoch aplikovali a rozvíjajúca sa uhorská právna veda raného novoveku na ne reflektovala – najmä na mimoriadne vplyvné dielo saského právnika Benedikta Carpzova, ml. *Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium* (Wittenberg, 1635).<sup>68</sup>

65 BÉLI. *Magyar jogtörténet. Tradicionalis jog*. Budapest 2014, s. 92.

66 BALOGH. *Die ungarische Strafrechtskodifikation im 19. Jahrhundert*. Berlin; Münster; Wien; Zürich; London 2009, s. 3.

67 BÉLI a KAJTÁR. Az osztrák (-német) büntető jogszabályok hatása a magyar jogban a 18. században (a Praxis crimininalis). In *Dolgozatok az állam – és jogtudományok köréből*, 1988, roč. 19, s. 34.

68 V stoličnej a mestskej súdnej praxi 17. a 18. storočia nachádzame najčastejšie citácie *Ferdinandey* a hlavne jej prekladu *Praxis criminalis*, ale odvolávali sa i na *Carolinu* a zo zahraničných právnikov najmä na Carpzova. MEZNERICS, *A megyei büntető*, s. 106, 112; BESSENYI. *A magyarországi boszorkányság forrásai. I. kötet*. Budapest 1996, napr. s. 31, 36, 110, 112-114, 301, 487, 510; KÁLLAY, *Városi bíraskodás*, s. 131, 138, 151, 154, 203, 223; FLOREKOVÁ, *Výkon*, s. 162; DUCHOŇ a DUCHOŇOVÁ. *Zločin v meste. Kriminalita a každodennosť v ranonovovekom Pezinku*. Bratislava 2014, s. 8, 59-60, 62; NEMEC, *Od zločinu*, s. 64; GESCHWANDTER. *Kriminalita na bojnickom panstve a zemepanský súd v 18. storočí*. Dizertačná Práca. Bratislava 2024, s. 103-109 (prehľad prípadov a citovaných noriem); ROHÁČ, *Výpovedná hodnota*, s. 54-55. V Provincii XIII. spišských miest sa objavil i *Hrdelný poriadok kráľa Maximiliána I. pre Tirolsko* (1499), *Bamberský hrdelný poriadok* (1507), *Justiniánske právo*, príručky *Andreas Pernerdera* (1573) či *Abrahama Saura* (1596). KURINOVSKÁ. *Súdnicstvo vo svetle protokolov ústrednej správy Provincie XIII. spišských miest (1511 – 1670)*. Dizertačná práca 2017, s. 42-49. O bezprostrednom používaní a citovaní Carpzovovej práce v uhorskej súdnej praxi mesta Debrecín v polovici 18. storočia: BICZÓ. *Benedict Carpzov's Influence on the 18th Century Criminal Practica in Hungary – Analysis of a Legal Case from Debrecen*. In *Journal on European History of Law*, 2021, roč. 12, č. 2, s. 169-180.

**Vývoj uhorskej trestnoprávnej prameňovedy v 18. a 1. polovici 19. storočia**

V nasledovnom osvietenskom období medzi pramene trestného práva zaraďujeme aj administratívne akty vydávané vyššími či ústrednými vládnymi orgánmi vrátane všeobecných noriem kráľovských nariadení. Predstavovali účinnú reakciu viedenského dvora na sústavný nezáujem alebo neschopnosť lokálneho súdnictva účinne vymáhať právne normy, najmä v oblasti trestnej jurisdikcie, s cieľom udržať spoločenský kontrakt medzi vrchnosťou a poddanými pri ich primeranej disciplinácii. Najneskôr od začiatku 18. storočia posilnili pramenný základ aj interné nariadenia kráľovských úradov (najmä Miestodržiteľskej rady) a nimi poverených kráľovských komisárov,<sup>69</sup> ktorí prostredníctvom nariadení a mandátov pre miestnu administratívu *ad hoc* riešili najpálčivejšie problémy vtedajšej uhorskej spoločnosti vrátane trestnoprávných pri jednotlivých partikulárnych súdoch.

Jedno z prvých teoretických expozé k existujúcim prameňom podal na začiatku 19. storočia Vuchetich, ktorý diferencoval medzi prirodzenými a pozitívnymi zdrojmi trestného práva, pričom pozitívne delil na domáce a zahraničné. Cudzie normy podľa neho mali len podporný, nie konštitutívny význam, keďže určujúcim prameňom sa stala súkromná zbierka uhorských zákonov *Corpus iuris Hungarici* (CIH), do ktorej sa cudzie zákony zásadne nezaraďovali (s výnimkou *Praxis Criminalis*). Szlemenics nadviazal rozdelením trestného forenzného (súdneho) práva na písané (zákonné) a nepísané (najmä obyčajové) a zároveň na univerzálne a partikulárne.<sup>70</sup> Z CIH sa odvodzovali hlavné domáce pramene trestného práva – zákony, miestne štatúty, kráľovské privilégia a reskripty, právne obyčaje a rozhodnutia najvyššieho súdu Kráľovskej kúrie (*usus fori*).<sup>71</sup>

V období, keď trestné právo nadobúdalo povahu štátnymi, t. j. riadnymi zákonodarnými orgánmi systematicky a kontinuálne kreovaného verejnoprávneho odvetvia, mala v ňom mať prednosť už iba zákonná úprava, zatiaľ čo ostatné pramene sa mali postupne upozadiť, zaniknúť alebo nadobudnúť funkciu podzákonnej a vykonávacej normy. Vuchetich chápal pojem *zákon* veľmi extenzívne – zahŕňal nielen písané zákony prijaté stavovským snemom, ale aj analogické domáce či cudzie právne úpravy a všetko, čo vychádzalo „z ducha zákona, nielen z jeho slov“. Bodó považoval zákon za nadradený ostatným prameňom;<sup>72</sup> Vuche-

69 LACLAVÍKOVÁ a ŠVECOVÁ. *Pramene práva na území Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1790*. Trnava 2007, s. 224-226.

70 SZLEMENICS. *Elementa juris Hungarici iudicarii criminalis*. Editio secunda. Posonii 1827, s. 9.

71 VUCHETICH. *Institutiones iuris criminalis Hungarici*. Budae 1819, s. 16-24; SZLEMENICS, *Elementa*, s. 14.

72 „Rozhodnutie sudcu [v hrdelných veciach, pozn. aut.] nemá byť absolútne a vágne, ale limitované zákonom a vedené právom.“ Citované z BODÓ. *Jurisprudentia criminalis secundum*

tich osobitne zdôraznil jeho prednosť pred obyčajovým právom, ktoré má platnosť len vtedy, ak je legitimizované písaným zákonom.<sup>73</sup> Vyzdvihol tiež súdnu prax Kráľovskej kúrie s jej vysokou kredibilitou ako podstatný prameň civilného i trestného práva, ktorá svojimi decíziami (rozhodnutiami) vytvárala záväznú judikatúru s vplyvom na vtedajšiu doktrínu aj právnu prax.<sup>74</sup> Szlemenics medzi materiálne pramene zaradil tiež rozvíjajúcu sa trestnoprávnu vedu (*jurisprudencia criminalis hungarica*), ktorá mala posilniť ochrannú, regulatívnu, preventívnu a represívnu funkciu trestného práva, aby „sa každý sám stránil zločinu, vedel sa chrániť pred jeho páchatelmi a aby nevinní neboli nespravodlivo obvinení“.<sup>75</sup>

### Idea predmodernej trestnoprávnej kodifikácie a jej realizácia v osvietenstve

V 18. storočí sa v prostredí panovníckeho dvora i vzdelanej osvietenskej elity presadila modernistická myšlienka legalizácie a disciplinácie všetkých dovtedy známych a trestaných deliktov prostredníctvom jednotného kodifikovaného zákona, ktorý mal posilniť postavenie zákona ako prameňa objektívneho práva. Panovnícke kruhy vo Viedni, Prešporku i Budíne sa systematicky zameriavali na právnu reguláciu aktuálnych trestnoprávnych otázok a zároveň usilovali o odstránenie právneho chaosu prijatím prvého novovekého trestného kódexu. Kodifikačné snahy Habsburgovcov však smerovali k vytvoreniu spoločného kódexu pre všetky dedičné krajiny monarchie, prípadne k prechodnému využitiu existujúcich nemeckých kódexov.<sup>76</sup> Napriek osvietenským impulzom tieto zámery neprekročili rámec stavovského spoločenského a právneho poriadku. Trestné právo sa v osvietenskom období definitívne oddelilo z rodiny univerzálneho *iuris* (v uhorských pomeroch označované ako *ius civile* – čiže práva všetkých obyvateľov Uhorska, diferencovaných len v medziach stavovského partikularizmu)

---

*praxim et constitutiones hungaricas in partes duas divisa*. Posenii 1754, s. 325.

73 VUCHETICH, *Institutiones*, s. 21.

74 Myslený v extenzívnom zmysle, za ktorý považovali každý všeobecne záväzný prameň pre určenú komunitu alebo územie s normatívnym obsahom (preto za zákon mohli považovať aj právne obyčaje, privilégia, štatúty, kráľovské nariadenia a pod.).

75 SZLEMENICS, *Elementa*, s. 13-14.

76 BATÓ, Österreichische Wirkungen in der ungarischen Strafrechtswissenschaft vor dem Jahre 1848 am Beispiel der Straftaten gegen das Leben. In BADÓ; DETLEV; BÓKA a MEZEI, ed. *Internationale Konferenz zum zehnjährigen Bestehen des Instituts für Rechtsvergleichung der Universität Szeged*. Postdam 2014, s. 71-90; BATÓ. Ein Überblick über die ungarische Strafrechtsentwicklung bis zum Jahre 1948. In SINN; GROPP a NAGY, ed. *Grenzen der Vorverlagerung in einem Tatstrafrecht. Eine rechtsvergleichende Analyse am Beispiel der deutschen und ungarischen Strafrechts*. Schriften des Zentrum für europäische und internationale Strafrechtsstudien 1. Osnabrück 2011, s. 41-52; KAJTÁR. Rechts- und Gerichtspraxis in Ungarn 1840–1844. Tradition und Transfer. In POKROVAC, ed. *Rechtsprechung in Osteuropa. Studien zum 19. und frühen 20. Jahrhundert*. Frankfurt/M 2012, s. 173-232, 189-191.

a pričlenilo sa k odvetviam verejného práva pre výraznejšie vzrastajúci zásto štátu pri eliminácii kriminálneho správania sa.

Osvietenská éra racionalizácie spoločnosti vytvorila jediný dominantný normotvorný subjekt – absolutistický štát, personifikovaný panovníkom, ktorý ako nositeľ zákonodarnej iniciatívy a nariad'ovacej právomoci mohol priamo ovplyvňovať tvorbu práva. V stredoeurópskom priestore sa habsburskému etatizmu podarilo pretaviť tieto tendencie do zjednocujúcej trestnej politiky formovanej koncom 18. storočia prirodzenoprávnymi<sup>77</sup> a beccariovskými ideami humanizácie trestania (zásada proporcionality trestania voči spôsobenému zlu).

V uhorských pomeroch predstavovala významný míľnik už aj legislatíva Karola III., ktorý na sneme roku 1723 presadil reformu svetského súdnictva vrátane zriadenia nových dištriktuálnych súdov.<sup>78</sup> Týmto zákonmi zjednodušil a sprehľadnil výkon trestného súdnictva a položil *de facto* základy systematickej trestnoprávnej politiky uhorského štátu, čím sa trvalo zapísal do dejín procesného, trestného aj civilného práva.<sup>79</sup> Za jeho vlády zosilnela ambícia vydať prvý domáci trestný zákonník a bola zriadená komisia (zák. čl. XIX/1715) na prípravu trestného kódexu, no bez zásadného výsledku. Súčasne cisár povolil predložiť na sneme 1712 – 1715 súkromný návrh *Praxis Criminalis* profesora Trnavskej univerzity Michala Bencsika (1712).<sup>80</sup> Išlo o plnohodnotnú kodifikáciu trestného práva reflektujúcu domáci trestnoprávny úzus a nemecké vzory (*Ferdinandeu*). Návrh prešiel snemovou debatou s pozmeňujúcimi návrhmi, no zákonom sa nestal.<sup>81</sup> Do domáceho trestnoprávneho úzu významne zasiahli aj trestné zákony Karola III., ktoré zmiernili predchádzajúcu prísnosť, zvýšili právnu istotu a priniesli modernú, zracionalizovanú klasifikáciu trestných činov proti štátu, oddeľujúc vlastizradu od činov nevernosti.<sup>82</sup>

77 Tieto teórie nepokladajú za jediný zdroj práva len zákony a podzákonné normy, vytvorené štátom, monarchom, ale za vyššie kritérium považujú napr. spravodlivosť alebo racionálnu správnosť právnej normy. Vychádzajú predovšetkým z prirodzeného práva, vlastného každému človeku, ktorý ho môže poznať vlastným rozumom. Človek má podľa právo vzoprieť sa nespravodlivému zákonu a podriať sa len prirodzenému zákonu, napr. v biblickom Desatore a pod. Jusnaturalizmus zdôraznil tiež humanizujúce tendencie v interdisciplinárnej a novokonštituovanej vede penológii, t. j. vede o trestoch, ich výkone a teóriách trestania, v ktorej silnela potreba racionalizovať a legalizovať zastarané postupy výkonu verejnej, resp. štátom alebo inou verejnou autoritou vykonávanej trestnej spravodlivosti.

78 Zák. čl. XXIV-XXVI a XXX/1723.

79 Jej význam zhrňujúco podal STIPTA, *Dejiny*, s. 35n.

80 Návrh bol opätovne predložený na schválenie do snemu v rokoch 1728 – 1729, ale bez pozitívneho výsledku. Podrobnejšie sa mu venoval BÓNIS. *A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslat 1712-ben*. Budapest 1934.

81 BALOGH, *Die ungarische*, s. 2.

82 V zák. čl. XII/1723 došlo k zmierneniu posúdenia a potrestania viacerých skutkov nevery, ako boli falšovanie listín, „zrada bratskej krvi“ do 3. až 4. stupňa príbuzenstva, vyhýbanie sa

Ďalším významným kodifikačným dielom osvietenскеj doby bol Tereziánsky kódex (*Constitutio criminalis Theresiana*, 1768/69),<sup>83</sup> ktorý Mária Terézia vydala pre rakúske a české dedičné krajiny, s predpokladom budúcej platnosti aj pre Uhorsko, k čomu však nedošlo.<sup>84</sup> Kódex zachovával stredovekú štruktúru trestných činov a inkvizitčný proces, no prejavil otvorený prístup k zmiernovaniu trestov a posilneniu postavenia obžalovaného, pričom sa vyhýbal zneužívaniu práva. V prípade pochybností (§ 14, čl. 39) sa prikláňal k zmierneniu trestu.<sup>85</sup> Vo všeobecnosti exekučná prax v trestnom súdnictve za Karola III. a Márie Terézie nezaznamenala posun vo využívaní drastických telesných trestov či trestu smrti.<sup>86</sup> Napriek systematickým snahám o kodifikáciu trestného práva (neschválený Bencsikov návrh, neuzákonenie Tereziany pre Uhorsko) sa plány neuskutočnili, no panovníci priniesli pokojnejšie obdobie súdnej praxe. Mária Terézia pritom vydala humanizujúce nariadenia – nezrušila tortúru, ale štandardizovala jej prísny procesný postup a zároveň zrušila čarodejnícke procesy.<sup>87</sup>

---

výkonu brannej povinnosti, skrývanie slobodných hajdúchov a i. § 2 tohto zákona trestal po prvýkrát zradu bratskej krvi v 3. až 4. príbuzenskom stupni tromi, príp. dvomi rokmi väzenia. BARNA. *Az állam elleni bűncselekmények szabályozása a 19. századi magyarországon*. Győr 2015.

- 83 *Constitutio Criminalis Theresiana oder der Römisch-Kaiserl zu Hungarn und Böhein etc. etc. Königl. Apost. Majestät Mariä Theresiä Erzherzogin zu Oesterreich etc. etc. peinliche Gerichtordnung*. Zákoník obsahoval v čl. 1 § 1 zásadu zákonnosti, ktorá definovala pojem trestného činu: „keď niekto vedome a dobrovoľne to, čo zákon zakazuje, poruší, alebo to, čo je zákonom prikázané, opomenie, čiže na základe toho je trestným činom protizákonné konanie, ku ktorému dochádza zo slobodnej vôle a so zlým úmyslom“. Pozri napr. HUPKA. *Sätze über das peinliche Recht nach der Theresianischen Halsgerichtsordnung mit angehängten Abweichungen vom Karolinischen Rechte*. Wien 1784; MAASBURG. *Zur Entstehung der Theresianischen Halsgerichtsordnung mit besonderer Rücksicht auf das im Artikel 58 desselben behandelte Crimen magiae vel sortilegii*. Wien 1880.
- 84 Uhorské stavy sa týmto kódexom odmietli čo i len zaoberať. In CONRAD. *Deutsche Rechtsgeschichte. Band II. Neuzeit bis 1806*. Karlsruhe 1966, s. 427.
- 85 Princíp *in dubio pro reo* a zákaz *reformatio in peius*. Zásada zákonnosti (legality) aj výlučnosti kódexu bola priamo formulovaná v čl. 1 § 1, avšak zároveň aj popretá, keď zákoník umožnil v čl. 55, § 1, bod 9 postihovať ďalšie nedefinované konania a pripúšťal voľný súdny výklad a posúdenie trestnosti činu *per analogiam*, ktoré v súčasných trestných úpravách nemá miesto, aby sa závažne neporušila zásada zákonnosti. Už v jozefínskom zákoníku z roku 1787 bola analógia zakázaná a súčasnou trestnou práve nie je prípustná vôbec. Blížšie pozri MITTEIS a LIEBERICH. *Deutsche Rechtsgeschichte*. München 1992, s. 402.
- 86 Zák. čl. IX/1715 nariadil popraviť aj vrahov vlastných rodičov, príbuzných či tých, ktorí zradili bratskú krv, rovnako aj vrahov sudcov, kňazov, zemepánov, šľachticov, ktorých popri mučení potrestali aj trestom smrti. Podpaľačom sa vymeral trest upálením. Tých, čo spáchali čin vlastizrady (*crimen laesae majestatis*), zák. čl. IX/1715 trestal prísnejšie a okrem trestu straty majetku páchatel'a sa ten istý trest rozšíril aj na majetok páchatel'ových detí. Ako dôvod sa uvádzalo, že prísnejším trestom sa zabráni ich recidíve alebo pokračovaniu.
- 87 KREUZ. Osmapadesátý článok Theresiany – tradiční pojetí či dekriminalizace deliktu magie? In *Cornova*, 2017, roč. 7, č. 1, s. 7-32.

Poslední osvietení panovníci Jozef II. a Leopold II. zavřili novoveké snahy Habsburgovcov o prvě moderné trestné kódexy založené na zásade legality a odmítajúce trest smrti, čím prekonalí Terezianu. Jozef II. zaviedol pre Uhorsko osobitný trestný procesný poriadok v roku 1788, ktorý však platil len do jeho smrti.

Návrhy trestného práva z konca 18. a z prvej polovice 19. storočia (1830, 1843) už vykazujú tendenciu k modernému poňatiu trestnosti a k beccariovskému poňatiu trestného činu.<sup>88</sup> Uvedené právne počiny a panovnícke opatrenia jasne odrážajú ducha osvietenскеj trestnoprávnej politiky, zameranej na zmiernenie prísnosti stredovekých trestných úprav a posilnenie právnej istoty v súdnej praxi. Tým sa stabilizovali penalizačné prostriedky.<sup>89</sup> Hoci v rozsudkoch stále pretrvávali neprimerané telesné tresty, postupne sa presadzovali zásady zákonnosti a spravodlivej reciprocity medzi trestom a spôsobeným zlom. Spoločensko-právny prínos uvedených návrhov trestných zákonníkov vidíme vo viacerých smeroch: systematizovali a precizovali trestné činy a ich skutkové podstaty, v procesnom práve predefinovali viaceré súčasné trestnoprávne zásady (napr. rovnocenné postavenie obžalovaného, jeho právo na obhajobu), ale na strane druhej zostali viac-menej kompilačnými prácami s obsahom korešpondujúcim skôr s časom stredovekým, kontinuálne stavovsky podmieneným.

### **Rozvoj prvotnej trestnoprávnej vedy**

Modernizačné prvky humanizácie, systematizácie a racionalizácie trestnoprávnej normotvorby, ako aj preventívne a disciplinačné opatrenia, nachádzame už od polovice 18. storočia nielen v normách a návrhoch spomenutých zákonov, ale aj v dielach tzv. učeného práva (*iuris Consultes*), ktoré nepochybne formovalo aj myslenie vykonávateľov súdnictva u nás. V uhorskej osvietenскеj spoločnosti sa rozvíjala tzv. prvotná trestnoprávna dogmatika, ktorá pragmaticky vysvetľovala základy modernej trestnoprávnej vedy, formovala jej jazyk a dodnes platné inštitúty.

Prvé impulzy vedeckej činnosti sa prejavili na univerzítnej pôde, najmä na jezuitskej Trnavskej univerzite, na ktorej sa rozvíjala vlastná tvorba a podporovali sa graduačné práce študentov.<sup>90</sup> Po reformách Márie Terézie koncom 60. rokov 18. storočia sa vzdelávanie sústredilo na praktické právnické vzdelávanie prospešné štátu i spoločnosti, pričom prvotiny právnej jurisprudencie reflekt-

88 Pozri BALOGH, *Die ungarische Strafrechtskodifikation im 19. Jahrhundert*, s. 3 a nasl. Návrhy z roku 1795, 1830 a 1843 boli publikované v slovenčine ako výber z ustanovení: LAČLAVÍKOVÁ a ŠVECOVÁ. *Pramene práva na území Slovenska II. (1790 – 1918)*. Trnava 2012, s. 93-129.

89 FINKEY, *A magyar*, s. 52.

90 Predovšetkým do roku 1777 na Trnavskej univerzite v Trnave, ktorá sa po tomto roku presťahovala do Budína a od roku 1784 sídlila v Pešti.

vali predovšetkým domáce právo, jeho obyčajovo-právne základy v Tripartite (a popri ňom aj kánonické a rímske právo a európsku jurisprudenciu), pričom sa zameriavali na jeho explikáciu najmä pre potreby justície.<sup>91</sup>

Od druhej polovice 18. storočia sa objavujú prví predstavitelia uhorskej trestnoprávnej dogmatiky, medzi nimi Michal Bencsik, Andrej Huszti,<sup>92</sup> Štefan Huszty, Gabriel Gochetz,<sup>93</sup> Matej Bodó či Matej Vuchetich.<sup>94</sup> Rozvíjali domáci korpus trestného práva, inšpirovali sa európskymi prirodzeno-právnymi diskusiami a dielom C. Beccaria (1764), ako aj kritickým ohlasom naň. Ako metodologický vzor preferovali kultúrne blízku nemeckú vedu trestného práva, s ktorou polemizovali a diskutovali.<sup>95</sup> Ak zhodnotíme dobové pramene z čias osvietenstva, tak ich odborná reflexia, ako aj priamy právny transfer zahraničných trestnoprávných prameňov (zbierok, zákonníkov a vedeckých prác, napr. v Husztyho diele boli spomenuté právne autority B. Carpzov, ml. a W. X. Neumann-Puchholtz) postupne explicitne i implicitne ovplyvňovali dovtedajšiu trestnú (súdnu) prax.<sup>96</sup>

## Záver

Vzťah právnej normy a súdnej praxe v Uhorsku sa formoval v podmienkach právneho partikularizmu, obmedzenej profesionalizácie súdnictva a silného prepojenia výkonu spravodlivosti s verejnou správou. Ďalšími určujúcimi faktormi

91 LACLAVÍKOVÁ a ŠVECOVÁ. *Dejiny právnického vzdelávania na Trnavskej univerzite v Trnave*. 2. vydanie. Praha 2021, s. 65n.

92 Andrej Huszti sa označuje za autora prvej syntézy sedmohradského trestného práva pod názvom: *Jurisprudentia Hungarico-Transsylvania*. Cibinii 1742; NAGY. A (büntetőjog)tudomány ismerekéről, házai előzményiről és kezdeteiről. In JUHÁSZ; NAGY a FANTOLY, ed. *Sapientia sat: Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*. Szeged 2012, s. 353-363; BATÓ. Rechtssicherheit im ungarischen Strafrecht vor 1880. In KARSAI; NAGY a SZOMORA, ed. *Freiheit–Sicherheit–(Straf)recht*. Osnabrück 2011, s. 32-33.

93 GOCHETZ. *Systema Praxis Criminalis Inlyti Regni Hungaria*. Budae 1746.

94 Vuchetichova práca priamo sprostredkovala aj spomínanú dobovú nemeckú literatúru, napr. Paula Johanna Anselma Feuerbacha (1775 – 1833). Vuchetich prijal jeho chápanie a definíciu trestného práva a zdôrazňoval empirický právny materiál, t. j. poznanie uhorských trestných zákonov. V zhode s Feuerbachovým názorom sa tiež domnieval, že pojem trestného práva nemožno definovať jednou vetou, ale skôr ide o komplexný pojem, ktorý možno pochopiť len na základe preskúmania celého korpusu trestného práva. NAGY, A (büntetőjog)tudomány, s. 355.

95 BECCARIA. *Dei delitti e delle pene*. Livorno 1764. Vidíme to na príklade prvých trestnoprávných syntéz od Husztyho, Bodóa, Vucheticha alebo Szlemenicha. Pozri tiež BARNA, *Az állam elleni büncselekmények*, s. 15.

96 Pozri tiež STIPTA. Cesare Beccaria: Von den Verbrechen und von den Strafen – die Rezeption des Werkes in Ungarn. In *Journal on European History of Law*, 2021, roč. 12, č. 2, s. 161-169; BECCARIA. *O zločinoch a trestoch*. Bratislava 2009, s. 9-24; KENEDI. Die Erinnerungen von Ferencz Deák. In *Jogtudományi Közlöny*, 1903, roč. 38, č. 46, s. 382, 386.



bolo stavovské rozdelenie spoločnosti<sup>97</sup> a prvky tzv. restoratívnej spravodlivosti, najmä dôraz na zmier medzi páchatelom a obeťou.<sup>98</sup> Uhorsko svojím právnym vývojom kopírovalo najmä germánsky právny okruh, resp. od Moháča aj vývin západnej časti spoločnej habsburskej ríše.<sup>99</sup> Nadväzovalo na pôvodné, stredoveké poňatie trestného práva, kde v centre pozornosti nestojí páchatel, ale trestný čin – transcendentne chápaný ako hriech (odvolávky na biblické texty a autorov).

Mestské právo, formované recepciou sasko-magdeburských noriem, od 15. storočia vykazovalo snahu prekonávať lokálnu variabilitu obyčají a smerovať k unifikácii. Koncom 15. a v 16. storočí zosilnel tlak na odstránenie právnej neprehľadnosti, čo vyústilo do vzniku *Tripartita* (1514) ako zásadného pokusu o kodifikáciu obyčajového práva a neskôr do tvorby rozsiahlejších právnych zbierok a právnych syntéz, ktoré sa v 17. storočí spojili v *Corpus Iuris Hungarici*. Tieto diela predstavujú kľúčové etapy na ceste k modernej kodifikácii.

Dominancia nepísaného obyčajového práva, kazuistického rozhodovania a zmierovacích modelov smerovali len postupne k modernejšiemu chápaniu trestnoprávnej normy. Postupne rástla úloha verejnej žaloby zástupcom vrchnosti/štátu a rozširovanie verejných trestných činov. V súdnictve pretrvávala subjektívna kvalifikácia činov a individualizácia trestov, praktikoval sa kompozičný princíp, t. j. výkup spod trestu (*homagium*)<sup>100</sup> a len postupne zanikol princíp noxality (trestná zodpovednosť rodiny a dedičov).<sup>101</sup> V ranom novoveku sa značne rozšíril aj inkvizičný (vyšetrovací) typ procesu, ktorý v trestných prípadoch nahradzoval akuzačný (obžalovací) proces.<sup>102</sup> Objavovalo sa v ňom i písomné

97 BATÓ, Österreichische, s. 74.

98 Tento inštitút procesného práva sa používal častejšie v stredoveku. GÁBRIŠ. *Právo a dejiny. Právnohistorická propedeutika*. Kraków 2012, s. 311-352. Mimosúdne riešenie sporov malo za cieľ odškodniť obeť a/alebo jej rodinu a zmieriť strany sporu dohodou (pokonávkou), čo je základným pilierom aj dnešnej restoratívnej justície.

99 Bližšie k vplyvu rakúskeho trestného práva v Uhorsku pred rokom 1848 pozri BATÓ, Österreichische Wirkungen, s. 71-75.

100 ŠVECOVÁ. Trestné právo na Slovensku z niektorých aspektov stredovekého šľachtického práva. In SALÁK a TAUCHEN, ed. *Československé trestní právo v proměnách věků*. Brno 2009, s. 143-164; VOJÁČEK; SCHELLE a KNOLL. *České právní dejiny*. Plzeň 2008, s. 485; MOSNÝ a LACLAVÍKOVÁ. *Dejiny štátu a práva na území Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1848*. Praha 2015, s. 114-116.

101 Princíp noxality sa najčastejšie uplatňoval v súkromnoprávných záväzkoch pri súkromných deliktoch smerujúcich k odčineniu trestom spôsobeného zla.

102 K používaniu inkvizičného procesu a tortúry: SCHILD. *Folter, Pranger, Scheiterhaufen*. München 2010, s. 82-116; HÄHNCHEN. *Rechtsgeschichte. Von der Römischen Antike bis zur Neuzeit*. 4. Auflage. Heidelberg; München; Landsberg; Frechen; Hamburg 2012, s. 271-273; KREUZ. Die Abschaffung der Tortur und ihr Einfluss auf die Entwicklung des Strafpro-

(ale aj tajné) vedenie súdneho konania, kritizovaná tortúra, systém opravných prostriedkov, ktoré sa napokon uplatnili v novodobom trestno-procesnom práve.

V trestno-procesnom práve sa začiatkom 18. storočia zlepšila profesionalizácia súdnictva, rozdelenie civilnej a trestnej agendy v stoličnom súdnictve. Domáce trestné právo zostávalo pluralitné, založené na nesystematickej normatívnej báze – predovšetkým išlo o obyčaje, viaceré domáce (obyčajovo)právne zbierky (*Tripartitum*, *Praxis Criminalis*), torzovité a nesystémové zákony a nariadenia (vrátane patentov). Sekundárne boli aplikované aj neschválené návrhy trestných kódexov, zahraničné zákonníky (spomínaná *Ferdinanda*, *Jozefína* či *Tereziana*), diela zahraničnej a domácej právny vedy i odbornej literatúry a rozhodnutí súdnej praxe.<sup>103</sup>

Do roku 1848 je viditeľná snaha štátu, resp. panujúcich Habsburgovcov o komplexnú materiálnu premenu uhorského súkromného práva vrátane trestného. Často bola spájaná so zámerom zmeniť ho po formálnej stránke, teda narušiť hierarchiu prameňov akceptovanú od stredoveku *consuetudo* (obyčaj), *lex* (zákon) a *usus fori* (súdna prax) a posilniť význam zákona prostredníctvom jeho kodifikácie. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že Uhorsko počas celého novoveku nedospelo k verejne požadovanej domácej trestnoprávnej kodifikácii, hoci habsburská legislatíva z času na čas rozšírila alebo novelizovala niektoré vybrané trestné činy.<sup>104</sup> Všetky legislatívne návrhy z konca 18. a prvej polovice 19. storočia prakticky nič zásadného z pôvodnej matérie trestného práva nezmenili, ale naopak, zachovali a konzervovali viaceré hlavné charakteristiky tradičného trestného práva.<sup>105</sup>

Domáce zákonodarstvo a ďalšie trestnoprávne pramene sa preto zrkadlili v každodennej nevhodnej a neistej trestnoprávnej praxi,<sup>106</sup> ktorá sa len pomaly modernizovala. Výskum vzťahu medzi právnou normou a súdnou praxou však ukazuje, že aj čiastkové výsledky uvedených reforiem „zhora“ tendovali k sprehlľadneniu a profesionalizácii súdnictva. Súdny, pokiaľ začali veľmi pozvoľne (evolučne) prijímať moderné poňatie trestnosti, posudzovali už protiprávne činy

---

zessrechts in den böhmischen Ländern und in Mitteleuropa in der zweiten Hälfte des 18. und im 19. Jahrhundert. In BRAUNEDER a HLAVAČKA, ed. *Bürgerliche Gesellschaft auf dem Papier: Konstruktion, Kodifikation und Realisation der Zivilgesellschaft in der Habsburgermonarchie*. Berlin 2014, s. 365-377.

103 BATÓ, *Österreichische*, s. 74-79.

104 MITTEIS a LIEBERICH. *Deutsche Rechtsgeschichte*. München 1992, s. 401, BATÓ. Anmerkungen zur ungarischen Strafrechtsdogmatik vor 1880 mit Aspekten eines Tat- oder Täterstrafrechts. In SINN; GROPP a NAGY. *Grenzen der Vorverlagerung in einem Tatstrafrecht*. Osnabrück 2011, s. 93.

105 BATÓ, *Österreichische*, s. 74.

106 FINKEY, *A magyar*, s. 53.

podľa presadzujúcej sa zásady legality: *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*.

\* \* \*

Štúdie v tomto monotematickom čísle spája skúmanie vzťahu medzi právnou normou a každodennou praxou, a to v rôznych historických obdobiach a prostrediach – od stredovekého Uhorska cez reformačné cirkevné komunity, mestské prostredie i vojenskú sféru až po komunistický režim 20. storočia. Autori ukazujú, že právo sa v realite často prispôbovalo miestnym zvyklostiam, mocenským okolnostiam, sociálnym očakávaniam či pragmatickým potrebám, pričom jeho uplatňovanie sprevádzala výrazná miera arbitrárnosti, flexibility, mediácie alebo naopak represie. Napriec skúmanými kontextmi sa zároveň opakovane ukazuje, že sudy, samosprávne či vojenské authority a politické režimy využívali právo nielen ako normatívny rámec, ale aj ako nástroj sociálnej kontroly, disciplíny a potvrdzovania legitimity – či už v majetkových sporoch, pri udržiavaní mestského poriadku, pri konfesijno-svetskej interakcii a delbe jurisdikcie, vojenskej disciplíny, alebo kolektivizačnej a ideologickej politike moderného štátu.

Monika Tihányiová na príklade rodu Bubešovcov z Plešivca analyzuje rodové stratégie pri zabezpečovaní práv a majetku, ich vojenské a diplomatické pôsobenie, ktoré zasadzuje do širšieho kontextu stredovekého uhorského súdnictva a práva. Vedenie majetkových sporov si vyžadovalo dôkladnú prípravu, znalosť rodových archívov, výber skúsených právnych zástupcov a často aj osobnú účasť na súdnych pojednávaníach, neraz spojenú s častým cestovaním do hodnoverných miest a sídiel vysokých sudcov. Postupom času sa členovia rodu dostávali do významných hodností so súdnou právomocou, čo znižovalo počet vnútorných sporov a zároveň posilňovalo ich autoritu voči protivníkom.

Príspevok Balázsa Csibu sa podrobne venuje činnosti kráľovského personála Mikuláša z Turca na súde vo vtedajšom sídle Bratislavskej stolice v Šamoríne na prelome rokov 1525 a 1526. Autor rekonštruje priebeh a výsledky súdnych konaní, ich dvojfázovú štruktúru a typy riešených sporov, prevažne trestné činy a majetkové záležitosti. Zároveň analyzuje vzťah medzi praxou ústredného kráľovského súdnictva a miestnou obyčajou, ktorá sa mala prejaviť predovšetkým v rozličných procesných pravidlách, napríklad vo formovaní tribunálu, účasti stoličných funkcionárov a *ad hoc* prísazných.

Štúdia Julie Derzsi skúma súdne záznamy zo 16. storočia z mesta Brašov a ukazuje, ako mestský súd riešil spory medzi obyvateľmi mesta a okolitou vidieckou populáciou. Záznamy približujú typy sťažností, priebeh konania a stratégie žalobcov, pričom poukazujú na to, že súd slúžil nielen ako aplikátor práva, ale aj ako mediátor potvrdzujúci záväznosť právnych transakcií. Napriek náznakom

postupnej profesionalizácie mnohí stále uprednostňovali tradičné spôsoby riešenia sporov a vnímali súd predovšetkým ako mediátora.

Peter Benka na príklade hornouhorských slobodných kráľovských miest sleduje, ako evanjelické (lutherské) komunity v 16. a 17. storočí kombinovali nové teologické princípy s prvkami staršej právnej tradície, čím ilustruje proces inovácie a reinterpretácie cirkevnej praxe. Cirkevné sudy a synody sa zaoberali manželskými spormi, ale aj otázkami práv, povinností a kompetencií v rámci evanjelickej cirkevnej organizácie a jej vzťahov k svetskej moci, pričom riešenia často zahŕňali spoluprácu so svetskými autoritami.

Florin-Nicolae Ardelean sa zamerá na dve sedmohradské vojenské regulácie – prvú od Mihályho Telekiho pre posádku pevnosti Chioar z roku 1665 a druhú od kniežaťa Michaela Apafiho, ktorá vznikla ako reakcia na povstanie sedmohradskej armády v júni 1671. Tieto regulácie slúžia ako príklady právnych opatrení na udržanie disciplíny v armáde a potláčanie kriminality, pričom zároveň mali ambíciu znížiť negatívny dopad vojenskej prítomnosti na miestne komunity. Vojenské poriadky poskytujú cenné údaje o postojoch autorít ku kriminalite vojakov, najčastejších druhoch trestných činov a používaných trestných opatreniach.

Štúdia Štefana Szalmu skúma vzťah medzi právnymi normami a každodennou praxou v prostredí osmanko-uhorského pohraničia, kde sa zákony neraz obchádzali a nahrádzali miestnymi zvykmi a pragmatickými riešeniami konfliktov. Pozornosť venuje najmä fenoménu otroctva, obchodu so zajatcami, politicko-mocenskej kolaborácie a náboženskej konverzie, pri ktorých sa najzreteľnejšie ukazujú rozdiely medzi normou a realitou. Jeho analýza odhaľuje značnú mieru flexibility, adaptácie a transformácie práva v pohraničnom prostredí.

Príspevok Lenky Meissner je sondou do regionálnych dejín kolektivizácie na území Náchodska, kde v rokoch 1950 – 1952 prebiehalo dejstvo nedobrovoľného prechodu poľnohospodárskej činnosti z prostredia tradičného roľníctva k socializujúcim typom družstva. Súčasťou tohto procesu bola dobová propaganda, ktorej regionálnu podobu výstižne charakterizuje sama autorka ako formu kvázisúdnej praxe.

Z podobného prostredia pochádza aj príspevok Pavla Hrica. Aj v tomto prípade ide o regionálne zameranú sondu, tentoraz do prostredia okresov Sečovce, Trebišov a Kráľovský Chlmec. Súčasne táto sonda smeruje priamo k aplikačnej praxi noriem trestného práva, ktoré postihovali domnelý alebo skutočný odpor voči kolektivizácii na území východného Slovenska. Autor si všíma viaceré problematické prvky vtedajšej trestnoprávnej legislatívy a ich riziká pri uplatňovaní v represiaciach proti roľníkom v zakladateľskom období komunistického režimu.

Z obdobia komunistického režimu je aj článok Terézie Švedovej, ktorá sa zamerala na napätie medzi deklarovanou ústavnou normou v podobe práva na vzdelanie a šikanóznou praxou. Podkladom jej bol prípad Valérie Matulayovej, ktorej deti sa v dôsledku nepriaznivých kádrových posudkov nedostali na vysokú školu a ju samu čakalo trestné stíhanie vo veci podvracania republiky.

Štúdie v monotematickom čísle *Historického časopisu* si predovšetkým kladú dva ciele. Tým prvým je presmerovanie bádania z oblasti dejín právnych noriem do oblasti dejín aplikácie práva (najmä, no nielen, súdnej praxe). Tento trend je v prostredí právnej histórie citeľný už dlhodobo, a to tak v zahraničí, ako aj u nás. Je to aplikačná stránka práva, ktorej účinky jeho adresáti pociťujú bezprostredne a viaceré právne smery sa pri definícii práva zameriavajú viac na jeho účinky, než v jeho normách (niekedy nejednoznačne) formulované ciele. Druhým zámerom bolo hľadanie základných trendov vo vývoji vzťahu právnych noriem v podobe rôznych druhov prameňov práva (najmä obyčaj, resp. iný normatívny právny predpis) a súdnej praxe, všímať si základné rozdiely v tomto prístupe počas historického vývoja na Slovensku a v strednej Európe a pripraviť tak nové poznatky pre ďalší výskum v tejto téme.

### **O autoroch / About the authors**

Prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta  
Šafárikovo nám. č. 6, P.O.BOX 313, 810 00 Bratislava  
Slovenská republika

e-mail: miroslav.lysy@flaw.uniba.sk

<https://orcid.org/0000-0002-4242-240X>

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56986566200>

<https://explore.gnd.network/gnd/1125395621>

Prof. JUDr. PhDr. Adriana Pollák, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave  
Právnická fakulta, Katedra historického práva a právnej metodológie  
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava  
Slovenská republika

e-mail: adriana.pollak@truni.sk

<https://orcid.org/0000-0002-8502-1139>

Mgr. Blanka Szeghyová, PhD.

Historický ústav SAV, v. v. i.  
Klemensova 2522/19, 811 09 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: blanka.szeghyova@savba.sk

<https://orcid.org/0000-0002-7324-4482>

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57193487567>

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1854682>

## Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

### Primárne zdroje / Primary sources

- BAK, János M. et al. eds. Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary, 2019 [online]. All Complete Monographs. 4. [https://digitalcommons.usu.edu/lib\\_mono/4](https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4)
- BALOGH, János. *A büntető perjog tankönyve*. Budapest: Grill Károly-felé könyvkiadóvállalat, 1906.
- BECCARIA, Cesare. *Dei delitti e delle pene*. Livorno, 1764. Slovenský preklad: *O zločinoch a trestoch*. Bratislava: Kalligram, 2009.
- BODENARIUS, Martin. *Quadripartitum Opus Juris Consuetudinarii Regni Hungariae*. Zagrabiae: Typis typographiae Novoszelianae, 1798.
- BODÓ, Matthias. *Jurisprudentia criminalis*. Posenii: Landerer, 1751; 1754.
- BESSENYI, József. *A magyarországi boszorkányság forrásai*. Budapest: Balassi, 1996.
- CARPZOV, Benedikt. *Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium*. Wittenberg 1635.
- [CAROLINA] Kaiser Karl V. und des heiligen römischen Rechts peinliche Gerichtsordnung (Constitutio Criminalis Carolina (C. C. C.)), 1532. Tlačou: Mainz: Ivo Schöffler, 1533.
- [CIH] Corpus juris Hungarici, seu Decretum generale, inclyti regni Hungariae partiumque eidem adnexarum, in tres tomos distinctum: Nunc denuo Recusum, Omnibusque novellis, articulis, Quae in prioribus Editionibus deerant, adauctum. Tomus secundus continens decreta, constitutiones et articulos regum inclyti regni Ungariae ab anno domini Millesimo Trigesimo Quinto, ad Annum post Sesquimillesimum Octogesimum Tertium, publicis Comitibus edita. Tirnaviae, 1734.
- ČELKO, Mikuláš, ed. *Das Stadt- und Bergrecht von Kremnitz. Mestské a banské právo Kremnice*. Košice: Banská agentúra, 2004.
- HUPKA, Christoph. *Sätze über das peinliche Recht nach der Theresianischen Halsgerichtsordnung ... mit angehängten Abweichungen vom Karolinischen Rechte...* Wien: Anton Gassler, 1784.
- FAYER, László. *A magyar büntetőjog kézikönyve I*. Budapest: Franklin, 1905.
- [FERDINANDEA/PRACTIS CRIMINALIS] *Forma processus judicii criminalis seu praxis criminalis*. Tyrnaviae, 1687.
- FINKEY, Ferenc. *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest: Politzer, 1902.
- GÁL, Alexander ed. *Die Summa Legum brevis, levis et utilis des sogenannten Doctor Raymundus von Wiener-Neustadt, 2 vols*. Weimar: Böhlau, 1926.
- GOCHETZ, Gabriel. *Systema Praxis Criminalis Inclyti Regni Hungariae*. Buda: Typ. Veronicae Nottensteinin, viduae, 1746.
- HAJNIK, Imre. *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a Vegyes-házi királyok alatt*. Budapest: Magyar tudományos akadémia, 1899.

- HARSÁNYI, István. Buda, Pest, Kassa, Bártfa, Nagyszombat, Pozsony, Eperjes és Sopron szabad városok polgári jogai és régi szokásai. In *Történelmi Tár*, 1909, roč. 10, s. 52-87.
- HUSZTI, Andreas. *Jurisprudentia Hungarico-Transsylvaniae*. Cibinii 1742.
- ISIDORI HISPALENSIS episcopi etymologiarvm sive originvm libri XX. Tomvs I Libros I–X continens. Oxonii 1911.
- [JOSEPHINA] Neue peinliche Hals-Gerichts-Ordnung vor das Königreich Böhheim, Marggraffthumb Mähren und Hertzogthumb Schlesien...der Römischen Kayser- auch zu Hungarn und Boheim ... Königl. Majestät Josephi des Ersten [geben in Wien den 16. Juli 1707]. Freyburg: Martin Parcus, 1711.
- JUCK, Eubomir. *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I*. Bratislava: Veda, 1984.
- KELEMEN, Emericus. *Institutiones Juris Hungarici Privati. Liber III. De Actionibus*. Budae: Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1818.
- KIRÁLY, János. *Pozsony város joga a középkorban*. Budapest: MTA, 1894.
- KITONICH, Joannes. *Directio Methodica Processus Judiciarii*. Nagyszombat: Mollerus, 1619.
- LACLAVÍKOVÁ, Miriam a ŠVECOVÁ, Adriana. *Pramene práva na území Slovenska I–II*. Trnava: TU, 2007–2012.
- LYSÝ, Miroslav; MÚCSKA, Vincent a ROŠKOVÁ, Daniela. *Regestrum Varadinense seu Ritus explorandae veritatis. Varadínsky register alebo obrad skúmania pravdy*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2024.
- MAASBURG, Michael Friedrich von. *Zur Entstehung der Theresianischen Halsgerichtsordnung mit besonderer Rücksicht auf das im Artikel 58 desselben behandelte Crimen magiae vel sortilegii*. Wien: Manz'sche k. k. Hochverlags- unv Universitäts-Buchhandlung, 1880.
- MARSINA, Richard, ed. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I–II*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1971 a 1987.
- MOLLAY, Karl. *Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn*. Budapest: Budapest Akadémiai Kiadó, 1959.
- PAULER, Tivadar. *Büntetőjogtan I*. Pest: Pfeifer Ferdinand, 1869.
- PAPSONOVÁ, Mária. *Sasko-magdeburské právo na Slovensku*. Žilina: Eurokódex, 2014.
- PIIRAINEN, Ilpo Tapani. a PAPSONOVÁ Das Recht der Spiš/Zips 1. Oulu: Universitat Oulu, 1992.
- PIIRAINEN, Ilpo Tapani. *Das Stadt- und Bergrecht von Banska Štiavnica/Schemnitz*. Oulu: Universitat Oulu, 1986.
- PRILESZKY, Paulus. *Quadripartitum juris*. Sopronii: Typis Joannis Philippi Rennau, 1743.
- PROTZE, Helmut, ed. *Das älteste Stadtbuch der Königlich freien Bergstadt Göllnitz/Gelnica in der Unterzips und seine Sprache*. Munich: Peter Lang, 2002.
- SZLEMENICS, Paul. *Elementa juris hungarici judiciarii criminalis*. Posonii: Typis Sim. P. Weber, 1819; editio secunda, 1827.
- [THERESIANA, 1768] *Constitutio Criminalis Theresiana, oder; der Römisch-Kaiserl. ... Majestät Mariä Theresiä... Peinliche Gerichtsordnung*. Wien: Johann Thomas Edlen von Trattnern, 1769.
- VOZÁR, Jozef, ed. *Kódex mestského a banského práva Banskej Štiavnice z roku 1572*. Košice: Banská agentúra, 2002.
- UCHETICH, Matthias. *Institutiones iuris criminalis Hungarici*. Budae: Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1819.
- WERBÖCZY, Stephanus. *Opus Tripartitum iuris consuetudinarii incltyi regni Hungariae*. Vienna: Johannes Singrenius, 1517.
- Zákonné články III/1527; XXI/1548; XIX/1715; XII, XXIV–XXVI, XXX/1723; XI/1848; IV/1869.

## Sekundárne zdroje / Secondary sources

### Monografie a zborníky ako celok / Monographs

- BALOGH, Elemér. *Die ungarische Strafrechtskodifikation im 19. Jahrhundert. Rechtsgeschichte und Rechtsgeschehen Band 12*. Berlin; Münster; Wien; Zürich; London: LIT Verlag, 2009.
- BARNA, Attila. *Az állam elleni bűncselekmények szabályozása a 19. századi Magyarországon*. Győr: Universitas, 2015.
- BÓNIS, György; DEGRÉ, Alajos a VARGA, Endre. *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Doplňkové poznámky napísal BÉLI, Gábor. Zalaegerszeg: Zala Megyei Bíróság és a Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, 1996.
- BÓNIS, György. *A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata 1712-ben*. Budapest: Sárkány Nyomda, 1934.
- BÓNIS, György. *Einflüsse des römischen Rechts in Ungarn. Ius Romanum Medii Aevi. Pars V, 10*. Mediolani: Typis Giuffrè, 1964.
- BÓNIS, György. *A magyar feudális és burzsoá magánjog és büntetőjog elemei. Levéltári Szakmai Továbbképzés (Felsőfok) 12*. Budapest: Levéltárak országos központja, 1959.
- CONRAD, Hermann. *Deutsche Rechtsgeschichte II*. Karlsruhe: C.F. Müller, 1966.
- DEAN, Trevor. *Crime in Medieval Europe*. Harlow: Pearson, 2001.
- DUCHOŇ, Michal a DUCHOŇOVÁ, Diana. *Zločin v meste*. Bratislava: Pro Historia, 2014.
- ECKHART, Ferenc. *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest: Politzer Zsigmond és Fia kiadása, 1946.
- FINKEY, Ferenc. *A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619–1914*. Sárospatak: Jogászok a Kultúráért alapítvány, 2000.
- GÁBRIŠ, Tomáš. *Právo a dejiny*. Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku, 2012.
- GÁBRIŠ, Tomáš a JÁGER, Róbert. *Najstaršie právo na Slovensku?: pokus a rekonštrukciu predcyrilometodského normatívneho systému*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016.
- GESCHWANDNER. *Kriminalita na bojnickom panstve a zemepanský súd v 18. storočí*. Dizertačná Práca. Bratislava: Filozofická Fakulta Univerzity Komenského v Bratislave. Bratislava a Historický ústav SAV, 2024.
- GÖNCZI, Katalin a CARLS, Wieland. *Sächsisch-magdeburgisches Recht in Ungarn und Rumänien, Band 3*. Berlin; Boston: De Gruyter, 2013.
- HATTENHAUER, Hans. *Európske dejiny práva*. Praha: C.H. Beck, 1999.
- HÄHNCHEN, Susanne. *Rechtsgeschichte*. Heidelberg; München; Landsberg; Frechen; Hamburg: C. F. Müller, 2012.
- IVÁNYI, Béla. *Mosóczi Zakariás és a Magyar Corpus Juris keletkezése*. Budapest: Magyar tudományos akadémia, 1926.
- KÁLLAY, István. *Úriszéki bíráskodás a XVIII–XIX. században*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985.
- KÁLLAY, István. *Városi bíráskodás Magyarországon 1686–1848*. Budapest: Osiris, 1996.
- LACLAVÍKOVÁ, Miriam a ŠVECOVÁ, Adriana. *Dejiny právnického vzdelávania na Trnavskej univerzite v Trnave. 2. vydanie*. Praha: Leges, 2021.
- LAMPART, Filip. *Ordály a súdne súboje v stredovekom Uhorsku*. Olomouc: UP, 2023.
- LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura Edition, 2002.
- MALÝ, Karel. *Tři studie o trestním právu v českých zemích v 17. a v první polovině 18. století*. Praha: Karolinum, 2016.
- MERTANOVÁ, Štefánia. *Ius tavernicale. Štúdie o procese formovania práva tavernických miest v etapách vývoja tavernického súdu v Uhorsku (15.–17. storočie)*. Bratislava: Veda, 1985.
- MEZNERICS, Iván. *A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16–19. században*. Budapest: Sárkány, 1933.
- MITTEIS, Heinrich a LIEBERICH, Hein. *Deutsche Rechtsgeschichte*. München: C.H. Beck, 1992.



- MOSNÝ, Peter a LACLAVÍKOVÁ, Miriam. *Dejiny štátu a práva na území Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1848*. Praha: Wolters Kluwer, 2015.
- NEMEC, Miroslav. *Od zločinu k trestu. Vývoj stoličného súdnictva na Liptove v 18. storočí*. Ružomberok: Society for Human Studies, 2019.
- PALEŇČAROVÁ, Radka. *Ženy pred súdom*. Ružomberok: Society for Human Studies, 2023.
- RATKOŠ, Peter. *Príspevok k dejinám banského práva*. Bratislava: SAVU, 1951.
- ROHÁČ, Jakub. *Výpovedná hodnota súdnych spisov z trestných procesov tavernických miest Trnavy, Skalice a Modry v 18. storočí*. Dizertačná práca. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Katedra archívniectva a muzeológie, 2024.
- SCHILD, Wolfgang. *Folter, Pranger, Scheiterhaufen*. München: Bassermann, 2010.
- STIPTA, István. *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*. Košice: Nica, 2004.
- SZEGHYOVÁ, Blanka. *Súdnictvo a súdna prax v mestách Pentapolitany v 16. storočí*. Bratislava: Veda, 2016.
- VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel a KNOLL, Vilém. *České právní dejiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008.
- ŽUDEĽ, Juraj. *Stolice na Slovensku*. Bratislava: Obzor, 1984.

### **Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs**

- BALOGH, Elemér. Deák Ferenc és az anyagi büntetőjog kodifikációja. In MOLNÁR, András, ed. *A Batthyány-kormány igazságügyi minisztere*. Zalaegerszeg: Zala megyei levéltár, 1998, s. 129-157.
- BALOGH, Elemér, Előszó. In BALOGH, Elemér a HOMOKI-NAGY, Mária, ed. *Tripartitum trium professorum, Három szegedi jogtörténész. Drei Szegediner Rechtshistoriker, Tudományos emlékülés Bónis György születésének 100., Both Ödön születésének 90. és Iványi Béla halálának 50. évfordulóján*. Szeged 2017, s. 9-13.
- BATÓ, Szilvia. Anmerkungen zur ungarischen Strafrechtsdogmatik vor 1880 mit Aspekten eines Tat- oder Täterstrafrechts. In SINN, Arndt; GROPP, Walter a NAGY, Ferenc. *Grenzen der Vorverlagerung in einem Tatstrafrecht*. Universitätsverlag Osnabrück 2011, s. 89-98.
- BATÓ, Szilvia. Ein Überblick über die ungarische Strafrechtsentwicklung bis zum Jahre 1948. In SINN, Arndt; GROPP, Walter a NAGY, Ferenc, ed. *Grenzen der Vorverlagerung in einem Tatstrafrecht. Eine rechtsvergleichende Analyse am Beispiel der deutschen und ungarischen Strafrechts*. Schriften des Zentrum für europäische und internationale Strafrechtsstudium 1. Osnabrück: V&R unipress Universitätsverlag, 2011, s. 41-52.
- BATÓ, Szilvia. Österreichische Wirkungen in der ungarischen Strafrechtswissenschaft vor dem Jahre 1848 am Beispiel der Straftaten gegen das Leben. In BADÓ, Attila; DETLEV, W. Belling; BÓKA, János a MEZEI, Péter, ed. *Internationale Konferenz zum zehnjährigen Bestehen des Instituts für Rechtsvergleichung der Universität Szeged*. Postdam 2014, s. 71-90.
- BATÓ, Szilvia. Rechtssicherheit im ungarischen Strafrecht vor 1880. In KARSAI, Krisztina; NAGY, Ferenc a SZOMORA, Zsolt, ed. *Freiheit-Sicherheit-(Straf)recht. Beiträge eines Humbolt-Kollegs*. Osnabrück: Universitätsverlag, 2011, s. 25-45.
- BÉLI, Gábor a KAJTÁR, István. Az osztrák (-német) büntető jogszabályok hatása a magyar jogban a 18. században (a Praxis criminalis). In *Dolgozatok az állam – és jogtudományok köréből*, 1988, roč. 19, s. 29-64.
- BICZÓ, András. Benedict Carpozov's Influence on the 18th Century Criminal Practica in Hungary – Analysis of a Legal Case from Debrecen. In *Journal on European History of Law*, 2021, roč. 12, č. 1, s. 169-180.

- BLAZOVICH, László. Der Sachsenspiegel und das Recht der Zips. In EICHLER, Ernst a LÜCK, Heiner, ed. *Rechts und Sprachtransfer in Mittel und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht*. Leipzig: Universität Leipzig, 2012, s. 29-36.
- FLOREKOVÁ, Iveta. Výkon trestnej právomoci Oravskej stolice v 17. a 18. storočí. In SZEGHYOVÁ, Blanka, ed. *Od konfliktu ku zločinu: skúmanie kriminality minulosti*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied: Historický ústav SAV, v. v. i., 2022, s. 154-172.
- GÁBRIŠ, Tomáš. Modernizácia uhorského právneho poriadku v 19. storočí. In KOVÁČ, Dušan, et al. *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2013, s. 124-157.
- HOFERKA, Martin. Liber Niger. Čierna kniha mesta Skalice. In *Zborník Záhorského múzea v Skalici*, 2011, č. 6, s. 137-192.
- HOLÁK, Ján. Vznik mestského práva na Slovensku a jeho pramene. In *Sborník Matice slovenskej*, 1938 – 1939, roč. 16-17, č 3-4, s. 203-226.
- CHIFFOLEAU. Právo a práva. In LE GOFF, Jacques a SCHMITT, Carl ed. *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 525-539.
- KAJTÁR, István. Rechts- und Gerichtspraxis in Ungarn 1840–1844. Tradition und Transfer. In POKROVAC, Zoran, ed. *Rechtsprechung in Osteuropa. Studien zum 19. und frühen 20. Jahrhundert*. Frankfurt/M: Vittorio Klostermann, 2012, s. 173-232.
- KENEDI, Géza. Deák Ferencz emlékezete. In *Jogtudományi Közlöny*, 1903, roč. 38, č. 46, s. 381-388.
- KIZLINK, Karel. Právo Velké Moravy. In *Právnícké štúdie*, 1969, roč. 17, č. 3, s. 433-486.
- KREUZ, Petr. Die Abschaffung der Tortur und ihr Einfluss auf die Entwicklung des Strafprozessrechts in den böhmischen Ländern und in Mitteleuropa in der zweiten Hälfte des 18. und im 19. Jahrhundert. In BRAUNEDER, Wilhelm a HLAVÁČKA, Milan, ed. *Bürgerliche Gesellschaft auf dem Papier: Konstruktion, Kodifikation und Realisation der Zivilgesellschaft in der Habsburgermonarchie* [= Schriften zur Europäischen Rechts- und Verfassungsgeschichte, Band 59], Berlin: Duncker & Humblot, 2014, s. 365-377.
- KREUZ, Petr. Osmapadesátý článok Theresiany – tradiční pojetí či dekriminálizace deliktu magie? In *Cornova*, 2017, roč. 7, č. 1, s. 7-32.
- KURINOVSKÁ, Michaela. Delikty proti životu v Provincii XIII spišských miest v druhej polovici 16. storočia a v prvej polovici 17. storočia. In *Historia Slavorum Occidentis: czasopismo historyczne*, 2016, roč. 11, č. 2, s. 181-198.
- LEHOTSKÁ, Darina. Uhorské dekréty a Tripartitum ako súhrn stredovekého a východisko novovekého diplomatického vývinu. In *Zborník FIFUK Historica*, 1981/82, s. 35-60.
- LEHOTSKÁ, Darina. Vývoj mestského práva na Slovensku. In *Zborník FFUK – Historica*, roč. 10, 1959, s. 65-114.
- LEPSIUS, Susanne. Ius Commune. In *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte* (HRG). Band II, online: [https://hrgdigital.de/HRG.ius\\_commune](https://hrgdigital.de/HRG.ius_commune) *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte* (HRG): <https://hrgdigital.de/>
- MAGDOŠKO, Drahošlav. Mestský status, súdnicstvo a právo meča. Niekoľko poznámok k vývoju šarišských kráľovských miest v 14. storočí. In *Mesto a dejiny CaH*, 2018, roč. 7, č. 1, s. 40-62.
- MARSINA, Richard. Banskoštiavnické mestské a banské právo. In MARSINA, Richard, ed. *Banské mesta na Slovensku*. Martin: Osveta, 1990, s. 13-35.
- MERTANOVÁ, Štefánia. Tripartitum v praxi tavernického súdu (16. – 17. stor.). In *Slovenská Archivistika*, 1998, roč. 38, č. 1, s. 22-44.
- MERTANOVÁ, Štefánia. Vznik a vývoj spišského práva. In MARSINA, Richard, ed. *Spišské mestá v stredoveku*. Košice 1974, s. 91-100.

- MISLOVIČOVÁ, Virginia. Súdnicstvo mesta Kežmarok na prahu novoveku. In. SOKOLOVSKÝ, Leon, ed. *Kriminalita, bezpečnosť a súdnicstvo v minulosti miest a obcí na Slovensku. Zborník z rovnomennej vedeckej konferencie konanej 1. – 3. 10. 2003 v Lučenci*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2007, s. 115-124.
- NAGY, Ferenc. A (büntetőjog)tudomány ismereteiről, házai előzményeiről és kezdeteiről. In JUHÁSZ, Zsuzsanna; NAGY, Ferenc a FANTOLY, Zsanett, ed. *Sapientia sat: Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*. Szeged, Magyarország: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2012, s. 353-362.
- RADY, Martyn. Werbőczy's Prologue and its Sources Werbőczy's Prologue and its Sources. In BAK, János et al. ed. *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*, 2019, s. 1176-1193. [online] [https://digitalcommons.usu.edu/lib\\_mono/4](https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4)
- REBRO, Karol. Summa legum Raimundi v mestskom práve na Slovensku. In *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*, roč. XV, 1964, Bratislava, 1964, s. 155-170.
- REBRO, Karol. Trnavský rukopis Summy Legum Raimundi. In *Slovenska archivistika*, roč. 4, č. 4, 1969, s. 71-82.
- STIPTA, István. Cesare Beccaria: Von den Verbrechen und von den Strafen – die Rezeption des Werkes in Ungarn. In *Journal on European History of Law*, 2021, roč. 12, č. 2, s. 161-168.
- SZEGHYOVÁ, Blanka. Zločin alebo hriech? Pramene, princípy a symbolika súdnicstva stredoveku a raného novoveku. In LYSÝ, Miroslav; MÚCSKA, Vincent a ROŠKOVÁ, Daniela, ed. *Výššia moc pri výkone spravodlivosti*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2024, s. 85-109.
- SZENDE, Katalin. Power and Identity. Royal Privileges to the Towns of Medieval Hungary in the Thirteenth Century. In PAULY, Michel a LEE, Alexander, ed. *Urban liberties and citizenship from the Middle Ages up to now*. Trier: Porta Alba, 2015, s. 27-67.
- SZENTPÉTERY, Imre. A tárnoki ítélőszék kialakulása. In *Századok*, 1934, roč. 68, s. 510-590.
- ŠTEFÁNIK, Martin. Banská Štiavnica. In ŠTEFÁNIK, Martin a LUKAČKA, Ján, ed. *Lexikón stredovekých miest*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010, s. 54-78.
- ŠTEFÁNIK, Martin. Uhorské a slovenské stredoveké mestá v kontexte vývoja strednej Európy. In Vincent MÚCSKA, Vincent; RYBÁR, Lukáš a ROŠKOVÁ, Daniela, ed. *Stredná Európa v premenách času: štúdie k sociálnym dejinám II*. Bratislava: VEDA, 2023, s. 415-467.
- ŠVECOVÁ, Adriana. Trestné právo na Slovensku z niektorých aspektov stredovekého šľachtického práva. In SALÁK, Pavel a TAUCHEN, Jaromír, ed. *Československé trestní právo v proměnách věků*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 143-164.
- VIZKELETY, András. Príspevky k právnym dejinám spišských miest v stredoveku. In *SPIŠ vlastivedný zborník 3 – 4*. Košice 1973, s. 53-64.